

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Filip Dufek

**Stranicky založený euroskepticismus
v schématu Občanské demokratické strany**
**Party-based euroscepticism in the scheme of
Civic democratic party**

Praha, 2012

Vedoucí práce: PhDr. Jan Bureš, Ph.D.

Rád bych na tomto místě poděkoval PhDr. Janu Burešovi, Ph.D. za odborné vedení. Dále přítelkyni Veronice za trpělivost a podporu. Zároveň, všem přátelům, kteří mě v mé práci podporovali.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Stranicky založený euroskepticismus v schématu Občanské demokratické strany vypracoval samostatně, pouze s použitím uvedených zdrojů.

V Praze dne 15. 7. 2012

.....

Filip Dufek

Obsah

Úvod.....	7
1 Záměr práce, struktura textu a použité metody	8
2 Pojem skepse a jeho definice.....	9
3 Euroskepticismus jako pojem v kontextu historie Evropského společenství.....	10
3.1 Definiční problémy spjaté s pojmem.....	12
4 Konceptualizace	15
4.1 Vliv politických stran	15
4.2 Národní politické strany a EU instituce	17
4.3 Vliv politických stran v EP	18
5 Stranicky založený euroskepticismus.....	20
5.1 Teoretické zázemí stranického euroskepticismu	22
5.2 Kritické postoje k uvedené definici.....	25
5.3 Reformulace dichotomních rozlišení.....	29
5.4 Kauzality stranického euroskepticismu.....	31
6 Specifika výzkumu ve střední Evropě.....	33
7 Případová studie – ODS	35
7.1 Obsah a cíle studie.....	35
7.2 Časové vymezení.....	36
7.3 První období „Návrat do Evropy“	38
7.4 Druhé období „Opoziční radikalizace“	43
8 Závěr.....	48
9 Seznam použité literatury	52

Úvod

Euroskepticismus představuje na úrovni evropské integrace relativně nový badatelský fenomén, který byl nejprve spojen s původními členskými státy Evropského společenství (ES). V raných fázích politologického výzkumu začal být euroskepticismus současně patrný ve státech střední a východní Evropy. Tento jev nemohl být v době přibližování západní a východní Evropy v 90. letech 20. století pominut. Je zajímavé, že právě ve střední a východní Evropě, jakožto v regionu usilujícím o integraci se západními státy, se vyskytl prostor pro euroskeptické postoje. Ze společenského hlediska se jedná o zvláštní jev, protože pod pojem euroskepticismus lze zahrnout množství variant. S projevy skepse vůči Evropské unii (EU) se můžeme denně setkávat v mediálním prostředí, ve vyjádřeních politických elit nebo mezi neodbornou veřejností. Jeho terminologické neukotvení by mohlo vést k mnoha zmatkům a chybným představám o funkci termínu. K těmto zmatkům přispívá české politické prostředí, neboť pojem je často z různých stran vykládán jako pejorativní označení pro odpůrce evropské integrace.

Z vědeckého pohledu bylo nutné odlišit EU jako instituci a evropskou integraci jako širší projekt. Oba pojmy bývají mnohdy zaměňovány v jeden a na základě toho často dochází k chybným interpretacím, co euroskepticismus přesně označuje. Je nutné termín definovat a přiřadit ho k relevantním aktérům. V jiném případě by mohlo být za euroskepticismus považováno vše a přitom nic, protože jediným vysvětlením by v takovém případě byla latentní opozice vůči Evropské unii. Jsem přesvědčen, že tomu tak není už ze samotného definičního hlediska pojmu skepse. Spojení dvou slov, euro a skepse, se nerovná „a priori“ odmítnutí EU se vším co obnáší.

Euroskeptické postoje jsou v České republice připisovány zejména Občanské demokratické straně (ODS) a jejímu bývalému předsedovi Václavu Klausovi. Jak si tuto pozici ODS v průběhu 90. let sahající až do nedávné minulosti můžeme vyložit a co je její příčinou? Je vůbec relevantní o ODS hovořit jako o euroskeptické straně? ODS hrála v počátcích českého stranického vývoje významnou roli, nejen, že konstitovala díky vyhraným volbám české polistopadové reformy, ale byla díky tomu i leaderem v počátcích asociačních vyjednávání o budoucím přistoupení země do EU. Byla strana v čele se svým předsedou odpůrcem evropské integrace do té míry, že by to snad mohlo za nepříznivého průběhu opravdu znamenat českou neúčast v projektu?

Nebo se strana snažila svým euroskeptickým postojem pouze prosadit své strategické zájmy? Představení konceptu euroskepticismu ve stranickém politickém prostředí a otázky s tím spojené budou předmětem této práce.

1 Záměr práce, struktura textu a použité metody

Práce aspiruje na teoretické vymezení konceptu euroskepticismu ve stranickém politickém prostředí a jeho konkrétní aplikaci na politickou stranu. Téma bych chtěl zaměřit na obsahovou stránku pojmu a jeho zakotvení do výzkumu. Konkrétně, jaké formy euroskeptického stranického postoje lze vymezit a co jej zapříčiňuje. S tím je spojená otázka zda lze sledovat hloubku takového postoje a na základě vytyčených kritérií ji identifikovat v případě politické strany.

Cílem práce není pouze představit euroskepticismus u Občanské demokratické strany, ale jde mi o širší vyložení termínu v kontextu představených definičních potíží. ODS by v tomto případě měla sloužit jako aplikační příklad ve vztahu k českému politickému prostředí. V této souvislosti bude hlavním záměrem práce odpovědět na otázku, zda lze aplikovat představenou teorii stranického euroskepticismu na případ ODS a zda se její definiční znaky shodují s postojem této strany. Obecně, zda je možné využít představenou typologii, která původně byla určena pro západní členské státy EU i v případě kandidátských zemí a konkrétně v českém prostředí.

Na základě kritérií, podle nichž je vedená i výzkumná otázka je stavenovena následující hypotéza:

Na základě teoretického vymezení existence stranicky založeného euroskepticismu, dokáži, že ho lze za pomoci vytyčených faktorů měřit a aplikovat i na případ Občanské demokratické strany. Přenesením zjištěných hodnot na případovou studii obhájím faktory, které zapříčinily euroskeptické formování stranického postoje.

Struktura textu je rozdělena do tří obecných částí. V první části se pokusím definovat obecný pojem euroskepticismu. Druhá část se zabývá typologií stranicky založeného euroskepticismu a poslední část věnuji případové studii. Detailně jsem práci rozdělil do šesti kapitol, kde se každá část chronologicky věnuje vyložení pojmu, tak aby na konci práce byly patrné všechny aspekty problematiky euroskepticismu, přičemž primárním cílem bude vyložit teorii stranicky založeného euroskepticismu.

2 Pojem skepse a jeho definice

Skepticismus neakceptuje platnost žádné univerzální myšlenky nebo názoru „a priori“, bez předložení svobodné a kritické analýze. Pojem skepticismus se vyvinul jako opozice vůči jakémukoliv dogmatu teoretického myšlení. Skeptikové mu čelí praktickými zkušenostmi a především objektivním zkoumáním. Termín pocházející z antického Řecka brání možné subverzi ideologie ve fanatismus. V minulosti byly mnohé kritické hlasy oponující univerzalistickým ideologiím násilím umlčovány za účelem vytvoření režimů a vlád uzurpujících si právo vládnout všem a všemu.¹ Na druhou stranu může skepticismus svým důrazem na diverzitu, lokální normy a tradice oproti uniformitě vést ke konzervatismu a k formám morálních relativismů. Morální relativismus je mnohdy spojován s normativním postojem týkajícím se toho, jak bychom měli jednat a smýšlet. Je spojen s empirickou tezí, že ve společnosti jsou hluboce zakotvené a rozšířené morální neshody vyplývající z odlišného chápání všech zainteresovaných subjektů. Žádný morální soud tudíž nemůže být absolutní a je vždy spojen s nějakou skupinou osob.²

Skepse vůči čemukoliv nemusí nutně znamenat odpor v absolutních hodnotách. V rámci tématu této práce operuji s pojmem euroskepticismus. Jeho podstata nutí ke kritickému přístupu, který by měl věcně a nezájatě zkoumat jak negativní, tak pozitivní aspekty Evropské unie (EU). Euroskepticismus tedy nemusí nutně znamenat odpor vůči evropské integraci a Evropské unii jako takové.

Tento postoj mohou zastávat ti, kteří předkládají témata evropské integrace skeptickému zkoumání. *„Podpora evropské integrace by neměla být podle euroskeptiků odvozena z žádných teoretických nebo normativních přání a víry, ale musí být zkoumána na základě praktické analýzy zisků a ztrát, s ohledem na respektování národních, kulturních a politických rozdílů, které jsou samotnou podstatou Evropského kontinentu.“*³ Euroskeptikové tedy nepodléhají jednomu normativnímu tvrzení, že politická integrace EU je nejlepší věc, která přispěje k míru a prosperitě na kontinentu. Specifikum odlišnosti a mnohosti evropských národů vede euroskeptiky k úvahám o EU v jejích limitech a nepřekračuje tak práh vedoucí k univerzálnímu dogmatu o jedinečnosti a sebe-zájmu Evropské unie.

1. Jako následek takových přístupů míním především komunistickou a nacistickou ideologii.

2. Moral relativism. Stanford encyclopedia of philosophy [online].

3. LECONTE, C., Understanding euroscepticism. 2010, s. 5

Tím bych chtěl naznačit, že euroskepticismus je obecný a všezahrnující termín, který je aplikován velkým množstvím aktérů a je obsažen v mnohých diskurzích.

3 Euroskepticismus jako pojem v kontextu historie Evropského společenství

Termín se v politické terminologii začal používat až po poměrně dlouhé době trvání evropské integrace. Na počátku padesátých let minulého století byl politický euroskepticismus definován jako opozice vůči nastavení supranacionálního systému a byl přítomen převážně mezi politickými elitami. Odpůrci integrace byli vnímáni především jako nacionalisti nebo antikapitalisti odchylovající se od obecného trendu. Zmíněná definice je terminologicky široký pojem, který popisuje skepsi vůči integraci v zrcadle své doby. Faktory tlumící vývoj euroskepticismu v raném období utváření struktur Unie jsou typické zejména díky třem souvislostem. Tehdejší podoba spolupráce v oblasti uhlí a oceli neměla významnou supranacionální formu. Toto období bylo charakteristické absencí hlavních institucionálních reforem a integrace pokračovala v duchu ne zcela nápadné logiky „europeanizace“ domácího práva.⁴ Posledním faktorem bylo, že mainstreamové politické strany ve stabilním stranickém systému nevyzývaly k „novým politikám“ artikulujícím euroskeptický diskurz.⁵

Evropský vývoj nesený elitami, jinak nazývaný jako období „permisivního konsenzu,, doprovázel proces evropské integrace po většinu existence Evropského společenství (ES). Ačkoliv v průběhu druhé poloviny dvacátého století prošlo ES mnohými revizemi smluv a rozšiřováním portfolia spolupráce⁶, jednalo se o témata občanům tak vzdálená, že svou důvěru v těchto otázkách přenechávali národním vládám a politickým představitelům. Vlády západních států měly takřka volné ruce pro prohlubování spolupráce v zahraničněpolitických otázkách, nezávisle na preferencích evropských občanů. Pro ES druhé poloviny minulého století bylo typické vzdalování elit táhnoucích vpřed integraci a běžného občana, který má jen minimální vliv na trajektorii⁷ integračního procesu.

4. Evropeizaci R. Ladrech definuje jako: „procesy budování systému, rozšiřování „policy“ a institucionalizace formálních a neformálních pravidel, procedur, politického paradigmatu společně se sdílením očekávání norem, které jsou definovány a konsolidovány v rozhodovacích procesech politiky EU a jsou začlenění v logice domácího diskursu, identita a veřejné politiky“. In RADAELLI, M. C., *The europeanization of Public policy*, 2003, s. 30

5. LECONTE, C., cit. 3, s. 44

6. Například: Římské smlouvy (1957), Slučovací smlouva (1965), Jednotný evropský akt (1986).

7. Trajektorie EU: je v kontextu práce chápána jako vývoj a současné směřování EU.

Byl to stav, v němž občan nevyvíjel žádný nátlak na vládu, naopak čekal, že se ho politické výstupy nikterak negativně nedotknou. Tohoto jevu si všimli gaullisté v polovině šedesátých let a využívali ho ve svém skeptickém postoji vůči evropské integraci. Ve francouzských slovnících se objevil pojem „eurokrat“⁸. Jedná se o pejorativní označení popisující vztah k vrcholným představitelům a úředníkům ES, kteří stále více ovlivňují životy a pracovní podmínky občanů členských zemí.

Paradoxem je, že na jedné straně byl veřejnosti dán větší prostor pro přímou participaci v rozhodovacím procesu, ale zároveň stále vzrůstala mezera mezi občanem a jeho „evropskými představiteli“. Snahu sblížit občany členských států a evropské instituce je možné spatřit v referendech o přistoupení či v možnosti přímé volby do Evropského parlamentu od roku 1979. Tyto možnosti občanské participace závisí na mnoha proměnných a vyžadují vlastní zkoumání a teoretické přístupy jdoucí nad rámec této práce. Jsou to problémy nedostatečné legitimacy a demokratického deficitu, které mnohdy vzbuzují obavy a vyvolávají různé typy a formy euroskepticismu.

Mezník ve vnímání euroskepticismu jako součásti politické argumentace je spjat s obdobím osmdesátých let 20. století, zejména pod vlivem britského konzervatismu Margaret Thatcherové. Použití pojmu je spjato s článkem v *The Times*, který vyšel v roce 1985. Přibližuje britskou debatu nad tématy agendy ES procházející hlubší politickou integrací. Za počáteční bod ve vývoji britské opozice a skepse vůči EU je považován takzvaný „Bruges speech“, tedy proslov britské premiérky na College of Europe v roce 1988. Její vystoupení bylo vnímáno jako radikální manifest a základní kámen euroskeptického diskurzu. Její proslov významově koreluje s definičními prvky skepticismu jako odporu proti unifikaci a centralizaci moci. Kritika je založena na neoliberalní představě ekonomické integrace, která se v budoucnu, jak uvidíme, stane klíčovým prvkem i v případě české politické strany ODS.

M. Thatcherová zde vyjádřila obavu o centralizaci moci v Bruselu prostřednictvím ustanovení vlády byrokracie. „Užší vzájemná spolupráce nevyžaduje centralizovanou moc v Bruselu nebo rozhodnutí vykonávané byrokracií“⁹.

8. Eurocrat. Macmillan Dictionary [online].

9. Thatcher's Bruges Speech. British Broadcasting Corporation [online]. 2000.

Chtěla vidět Evropu více spojenou za účelem dosažení velkých společných cílů. Přesto, jak poznamenala: „*musí se jít cestou, která zachovává odlišné tradice, politické odlišnosti a smysl národní identity občanů členských států*“.¹⁰ Britská diskuse se dále polarizovala nad debatou o Maastrichtské smlouvě, která prostřednictvím nově vytvořených „tří pilířů“¹¹ mnohem hlouběji institucionalizovala spolupráci Evropského společenství. Postupným procesem pojem expandoval do kontinentální Evropy a zahrnoval obecný catch-all termín jako synonymum pro jakoukoliv opozici vůči Evropské unii.

3.1 Definiční problémy spjaté s pojmem

Pojmová mnohoznačnost typická pro euroskepticismus vyvolává otázku, jak lze zmíněný termín uchopit a aplikovat na konkrétní případové studie. V této části se pokusím poukázat na to, že se nejedná o fenomén, který je součástí pouze britské politické debaty, ale je možné ho v politické vědě přenést i do zbytku Evropy. Tento krok považuji za nutný učinit pro další pokračování této práce. Euroskeptický diskurz se dále uchytil například v severských státech.¹² Jak uvedu níže, je třeba oddělovat odlišné příčiny skeptického diskurzu v každé ze zmiňovaných zemí. Severský se v mnohém blíží britskému v tom, že je přesvědčen o výjimečnosti určitých hodnot. V tomto případě to je například protestantismus.¹³

V britském kontextu má skepse vůči ES/EU hlubší kořeny, když odkazuje na formu kulturního antieuropeanismu v širším kontextu, než jak to činí pojem euroskepticismus. Je to dáno geograficko - historicko - kulturními faktory politického izolacionalismu a nedůvěřivosti vůči kontinentální Evropě. Jeden z hlavních prvků je specifické institucionální a volební nastavení takzvaného „Westminsterského modelu“¹⁴, který je prezentován jako symbol britské výjimečnosti. V bruggském projevu M. Thatcherová vnímala institucionální model představovaný Velkou Británií jako ztělesnění svobody.¹⁵

10. Thather's Bruges Speech., cit. 9

11. Takzvaný. Maastrichtský chrám (1992): Jde o pilíře ve třech oblastech spolupráce: a) obchodní a ekonomická, b) obranná a bezpečnostní, c) policejní a justiční.

12. Jako významný příklad uvádím Norsko, Švédsko a Dánsko.

13. AYLOTT, N., *Softer but Strong: Euroscepticism and Party Politics in Sweden 2008* s. 181-199

14. Tradiční dvoustranický systém založený na většinovém volebním systému. In LIJPHART, A., *The Westminster model of democracy*, 1999, s. 9-21

15. Thather's Bruges Speech., cit. 9

Vzhledem k tomuto specifickému modelu je pro euroskepticky uvažující elity nutné se integrovat v rámci dvou hlavních zavedených stran (Conservative party, Labour party) spíše než vytvářet „single issue“¹⁶ politické strany, které by se na základě euroskeptického programu snažily získat křesla v parlamentu.¹⁷

Odlišnou formu skepse je možné zaznamenat například v Rakousku, kde byly jejím zdrojem především obava z východního rozšíření a opozice vůči případnému přistoupení Turecka do Unie. Pro Rakousko může být euroskepticismus motivován jednak strategickým kalkulem v případě obavy z levné pracovní síly, jednak národními zájmy, které se mohou rozcházet s trajektorií společenství.¹⁸ Naopak, například ve Švédsku je východní rozšíření Unie hodnoceno pozitivně a opozice se mnohem více formuje proti integraci v oblasti společné zahraniční politiky států Evropské unie.¹⁹

Rozdíly v postojích ve vztahu k EU jsou mezi jednotlivými zeměmi dány konsekvencemi odlišných národněbudovatelských procesů. Evropa byla jako kontinent, civilizace, kulturní a politická entita mobilizována skrze boj o chápání národní identity. Evropská unie zdědila historické souvislosti, které ovlivňují její současné vnímání občany členských států. Východoevropské kandidátské země, které měly malou zkušenost s nezávislostí, kladly větší důraz na národní suverenitu. Tento předpoklad je připisován zejména novým členským zemím EU.²⁰ Tyto aspekty budou dobře patrné i v případě českých euroskeptických postojů. V ČR tento aspekt souvisí zejména s transformačním procesem po pádu komunistického režimu a s hledáním nové identity mezi demokratickými státy. U ODS zde bude hrát roli také historická reminiscence Benešových dekretů.

Prostřednictvím těchto skromných empirických příkladů jsem znázornil možné odlišné příčiny obav a skepse ve starých členských státech vůči EU. Při výzkumu euroskeptických postojů je třeba uvažovat nad jejich různými příčinami v kontextu dané země. Stejně tak je třeba učinit v případě středoevropských zemí a ČR. Specifika tohoto regionu v kontextu euroskeptických diskurzů budu analyzovat v kapitole č. 6.

16. Single issue party: Hlavním důvodem vzniku a činnosti strany je ovlivněno evropskou tematikou.

17. BAKER, D (ed.), *Euroscepticism in the British Party System*, 2008, s. 109-116

18. FALLEND, F., *Euroscepticism in Austrian Political Parties*, 2008, s. 201-202

19. AYLOTT, N., cit. 13, s. 181-182

20. LECONTE, C., cit. 3, s. 83-90

Další proměnnou při studiu euroskepticismu je časová přímka neboli období, ve kterém jev zkoumáme. Stejně jako se vyvíjí společenství, proměnou prochází i skepse vůči tomuto vývoji. Opozice proti integraci v padesátých letech byla založena na odlišných premisách než opozice v období po Maastrichtské smlouvě (1992).

Zatímco v počátcích evropské integrace byla opozice vůči integraci založena na odporu proti ekonomické integraci a vytváření supranacionálních institucí, v devadesátých letech 20. století jsme se mohli primárně setkat s obhajobou ekonomické integrace. Příkladem takové kritiky je zmíněné neoliberální naladění britského konzervatismu. Opozice proti integraci v devadesátých letech je nesena zejména odmítáním společné zahraniční a bezpečnostní politiky. V současné době (2012) je kritika vedena například proti společné fiskální politice a zvyšování pravomocí Evropské centrální banky. Faktor časového období, kdy euroskepticismus zkoumáme, je třeba do výzkumu zahrnout jako nutnou podmínku.

Pravděpodobně největším problémem při definici pojmu je fakt, že se jedná o velice plastický termín používaný v mediálním prostředí. Může zahrnovat téměř vše a může být využíván za jakýmkoliv politickým účelem. Pojmová nejednoznačnost potenciálně vede k využívání termínu s ideologickým nebo populistickým záměrem. Euroskepticismus nevyjadřuje jednotný a stabilní soubor a komplexní pohled na svět. V mediální sféře nebo u neodborné veřejnosti může být termín zaměňován a využíván k mnohým nepodloženým útokům vůči Evropské unii.

Proto se v práci dále zaměřím na autory, kteří se v politické vědě pokusili pojem definovat a kategorizovat. Primárním cílem bude snaha použít takovou teorii, která bude termín vystihovat ve stranickém prostředí a umožní jeho kategorizaci pro účely této práce. Nehledě na to, v jakých oblastech se skeptický diskurz vůči EU může objevit, jsou pro tuto práci významné především politické strany a jejich chování. V následujících kapitolách se pokusím shrnout, z jakého důvodu budu euroskepticismus zkoumat prostřednictvím politických stran.

4 Konceptualizace

Podle Paula Taggarta, vedoucího katedry politologie na univerzitě Sussex,²¹ výzkum euroskepticismu musí zahrnovat tři komponenty. Za první, úroveň veřejné euroskeptické debaty, za druhé to je stranicky založený euroskepticismus a za třetí euroskeptické politické výstupy. Pouze za předpokladu, že jsou občané, politické strany a politické výstupy euroskeptické, může začít euroskepticismus být součástí zahraniční politiky státu.²² Cílem mé práce není pokus vyvodit závěry, zda se pod případným diskurzem v českém stranickém systému přibližuje česká zahraniční politika euroskeptickým postojům. Můj cíl bude prostší: Zaměřím se na stranicky založený euroskepticismus a jeho aplikaci na českou politickou stranu, která se podle mého názoru nejvíce blíží deskripci euroskeptické strany.

4.1 Vliv politických stran

Stranický euroskepticismus se v průběhu devadesátých let 20. století stal v různých částech Evropy běžnou součástí politického myšlení, zejména pod vlivem hlubší institucionalizace spolupráce mezi členskými státy EU. V určitých případech se stal i podstatným prvkem v programech stran. Zejména v programu British Conservative Party jsou explicitně vyjmenována stanoviska týkající se převodu kompetencí směrem k EU. V politickém programu strany se píše: „*U zásadních návrhů vyžadujících převod pravomocí na evropskou úroveň bude strana vyžadovat referendum*“.²³ Konzervativcům se v roce 2011 podařilo prosadit „The United Kingdom Sovereignty Clause“.²⁴ Tato doložka má ujišťovat o svrchovanosti moci britského parlamentu ve vztahu k evropským záležitostem. Je součástí politického programu, který prosazuje zájmy národní suverenity. Její prosazení bylo vnímáno jako úspěch euroskeptického křídla britských konzervativců.²⁵ Z tohoto příkladu je patrné, že euroskepticismus je živým tématem současné politické debaty. Zejména ve Velké Británii, kde ovlivňuje domácí stranickou soutěž. Zvyšující se intenzita užívání termínu ovlivnila rétoriku politických stran.

21. Prof. Paul Taggart. University of Sussex [online].

22. SZCZERBIAK, A; TAGGART, P., The Party Politics of Euroscepticism, s. 9

23. Politický program Conservative party. Conservatives official web site: foreign affairs[online].

24. The Sovereignty clause. Parliament UK [online].

25. SHIPMAN, T., Tory eurosceptics win battle over UK sovereignty clause. [online]. 2011.

Z tohoto důvodu bylo pro politickou vědu nutné oprostit se od mediální a veřejné debaty, které pod tento pojem zahrnovaly téměř vše. Rozruch nad fenoménem euroskepticismu vytvořil různá konceptuální členění odpovídající mnoha vědeckým oblastem. V souvislosti s touto skutečností byly například konceptualizovány pojmy *kulturního euroskepticismu*, *hodnotově založeného*, *politicky orientovaného* nebo také *utilitářského euroskepticismu*.²⁶

Různé odrůdy euroskepticismu vedou k nutnosti pokusit se pojem uchopit a spojit ho s hybateli politických interakcí, politickými stranami. Taggartovým závěrem bylo, že role politických stran je zásadním komponentem v procesu představujícím euroskepticismus.²⁷ Důvodů, proč bychom se měli zaměřit na politické strany, je více. Jsou prostředníkem mezi společnostmi a státem, přesněji řečeno mezi zájmovými skupinami, občanskou společností a politickou mocí. Hrají klíčovou roli při výběru členů evropských institucí a nepřímou roli při výběru komisařů do EK. Především je důležitý jejich voličský mobilizační faktor a funkce nastavování agendy v referendech týkajících se evropských záležitostí.²⁸ Příkladem, kde měla politická strana vliv na negativní výsledek v referendu, je irské odmítnutí Lisabonské smlouvy v roce 2008.²⁹

Důležité je samozřejmě to, zda politické strany určují a determinují obsah politik na domácí úrovni. Zda hrají relevantní roli v domácím stranickém systému a mohou tak euroskeptickým postojem ovlivňovat stranickou soutěž. Relevantní politická strana je podle G. Sartoriho ta, která má vyděračský nebo koaliční potenciál.³⁰ To umožňuje politické straně být pevnou součástí stranického spektra a ovlivňovat vytváření vládních struktur, což je předpokladem toho, aby euroskeptické téma vůbec mohlo hrát významnější roli v domácí politice. Role politických stran je v procesu reprezentujícím euroskepticismus zásadním komponentem. Ti, kteří se zajímají o EU integraci, potřebují rozumět stranické soutěži v členských státech Unie. Naopak ti, kteří se zajímají o politické strany, potřebují rozumět zrodu evropských témat uvnitř stran. Na základě toho se můžeme pokusit načrtnout obrázek euroskepticismu společně s tím, jak je využíván ve stranických systémech a politické soutěži napříč státy EU.

26. LECONTE, C., cit. 3, s. 43–61

27. SZCZERBIAK, A; TAGGART, P., 2002, cit. 22. s. 6-7

28. Jako příklad uvádím odmítnutí Ústavy pro Evropu v Nizozemsku a Francii v roce 2005

29. Například strana Libertas, D. Ganley

30. SARTORI, G., Strany a stranické systémy, 2005, s. 125-130

4.2 Národní politické strany a EU instituce

Můj předpoklad je, že národní politické strany hrají roli, která otevírá možnost pro prosazení euroskeptických postojů v Evropské unii. Mezi nejvýznamnější evropské instituce, kde mohou politické strany s pomocí svých zástupců ovlivňovat vývoj Unie, patří Rada EU. V ní jsou činní ministři vlád členských států podle jednotlivých politických rezortů. Ministr je členem národní vládní nebo koaliční strany, jejíž zájmy mohou být prosazovány prostřednictvím stranických zástupců na evropské úrovni.

V jistém smyslu tak můžeme uvažovat i v případě Evropské rady, která je složená z vrcholných představitelů vlád členských zemí. Například ministerský předseda české vlády může při vrcholných jednáních zastávat pozice, které jsou blízké jeho domovské straně. Jak následně vysvětlím, domovská strana představitele státu zde přesto nemůže hrát dominantní roli. Především z toho důvodu, že Evropská rada je jako instituce založená na mezivládních legislativních principech a může tedy ovlivňovat základní vývoj celého společenství. Jinými slovy, zda členské státy zastoupené ústavně nejvyššími představiteli země dopustí transfer pravomocí na evropskou úroveň, nezáleží pouze na domovské straně politika. Státní představitel je v Evropské radě vázán vládním nebo parlamentním usnesením své země.

Na druhou stranu existují příklady, které potvrzují předpoklad, že politické strany hrají prostřednictvím svých zástupců významnou roli v agendě „politik“³¹ EU. Přeneseno na český kontext, příkladem je společné úsilí českého a britského premiéra (P. Nečas, D. Cameron) prosadit prostřednictvím Evropské rady liberální tržní reformy.³² Zmínil jsem se, že liberálně-tržní apel je typický pro programy obou politických stran jak ODS, tak britských konzervativců. V tomto smyslu se spolupráce obou stran v evropských otázkách neustále prohlubuje. Je tomu nejen na úrovni spolupráce vrcholných představitelů strany, ale i jak uvedu, na úrovni Evropského parlamentu.

31. Politika ve smyslu „policy“ – konkrétní obsah politiky-program politických stran

32. Český a britský premiér prosazují jednotný trh EU. petr-necas.cz [online]. 2012.

4.3 Vliv politických stran v EP

Komplikovanějším příkladem, kde by mohly hrát roli národní politické strany, je instituce Evropského parlamentu. Ten je složen z evropských politických stran, které jsou charakteristické frakční strukturou a staly se dominantními aktéry ve stranickém systému EP. Členy „eurostran“ jsou národní politické strany, které jsou zároveň představiteli národního politického spektra. Rolí euroskeptických stran v EP se zabýval Giacomo Benedetto.³³

Jeho analýza je omezená dobou 90. let 20. století až po vstup kandidátských zemí do EU v roce 2004. Jeden z jeho mnoha závěrů je, že strany s euroskeptickými postoji jsou orientovány na kraji levo-pravého stranického spektra Evropského parlamentu. Ty, které jsou založeny primárně za účelem prosazování debat představujících kalkulaci výhod a nevýhod evropské integrace, tzv. „single issue party“, hrají v EP podle Benedettovy analýzy marginální roli. Zanedbatelný vliv euroskeptických stran byl také spatřován v jejich neschopnosti navázat mezi sebou hlubší spolupráci. Výjimku představuje tak zvaná „Pražská výzva“ podepsaná v roce 2003 mezi ODS, britskou Konzervativní stranou a polskou Právo a spravedlnost. Předznamenávala spolupráci těchto euroskeptických stran v Evropském parlamentu.³⁴ Bližší a rozsáhlejší spolupráce mezi skeptickými stranami v EP nebyla možná především z toho důvodu, že strany byly příliš zahleděny do obhajoby svých národních zájmů, což vylučovalo spolupráci s jinými nacionálně laděnými stranami. Přesto se mnohé z nich v kontextu domácího politického systému za euroskeptické ani nepovažovaly.³⁵

Přes tato zjištění se vývoj evropského stranického systému posunul směrem, kdy se euroskeptický diskurz v EP částečně institucionalizoval. Od roku 2009 je členem EP otevřeně euroskeptická frakce s názvem „European conservative and reformist group“.³⁶ Strana se sama prohlašuje za eurorealistickou spíše než euroskeptickou. To souvisí s uvedenou plasticitou pojmu euroskepticismus, který objasňuje, že termín může být rétoricky přizpůsobován zájmům konkrétní skupiny.

33. BENEDETTO, G., Explaining the Failure of Euroscepticism in EP. 2008, s. 127-128

34. BALÍK, S., Občanská demokratická strana a česká politika: s 215

35. BENEDETTO, G., cit. 33, s. 131

36. Brief History of the ECR Group. European Conservatives and Reformists Group [online]

Frakce evropských konzervativců a reformistů je složená převážně z britských konzervativců a české ODS (dále polská strana Právo a spravedlnost). O počtu 52 členů ovšem nepředstavuje vlivné uskupení. Má malou možnost konkurovat velkým frakcím. Je tedy nucena hledat spojence na základě jednotlivého tematického ad hoc hlasování.

Předmětem této části není definovat vztah mezi národní politickou stranou a evropskou stranickou rovinou. Ani bych se na tomto místě nechtěl zabývat analýzou, zda jsou postoje národních politických stran k evropské integraci absorbovány podle existujících konfliktních linií, tzv. cleavages, jak o nich píšou G. Marks a C. J. Willson.³⁷ Marks argumentoval, že v členských státech jsou stranické postoje k integraci mnohem více spojeny se stranickými rodinami spíše než s národním politickým kontextem.

Využil k tomu tradiční cleavage teorie, pomocí nichž lze určit pozice stran a jejich názory na evropskou integraci. Podle Markse je to vhodnější než používat proměnné vycházející z národní úrovně. Autoři zkoumají, zda v EU probíhá soutěž mezi politickými stranami na základě podstaty stranických rodin (demokratický liberalismus, křesťanská demokracie, sociální demokracie). Zdůrazňují tak, jaké jsou odlišné příčiny integrace na základě ideologického vymezení. Poznávám, že dosavadní politologické práce se zaměřují spíše směrem k evropeizaci stranických systémů, zkoumají vliv a působení evropských témat na elity politických stran v jedné ze zemí EU.³⁸

37. MARKS, G. (ed.), *The Past in the present: A cleavage theory of party response to european integration*. 2000, s. 433-436

38. HUGHES, J. (ed.), *How deep is the wider Europe?*, 2008, s. 183-186

5 Stranicky založený euroskepticismus

V předchozích kapitolách jsem se pokusil poukázat na to, že politické strany jsou platformou, kde lze prostřednictvím stranických postojů studovat euroskepticismus. Politická strana je podle mého názoru subjektem, který může euroskeptický diskurz uvádět v reálné politice a skutečně tím ovlivňovat procesy v Evropské unii stejně jako na domácí politické scéně. Předpoklad, že národní politické strany mohou ovlivnit evropský stranický systém, mě vede k tomu, abych se věnoval tematice stranicky založeného euroskepticismu. Termín není všezahrnující, mělo by se na něj odkazovat specificky s ohledem na stranické postoje k integraci na bázi současných principů a trajektorií EU. Proto je žádoucí umístit pojem do široké typologie stranických preferencí v evropské problematice.

Paul Taggart poznamenal, že nevýhodou všech definic je, že čím více jsou komplexní jádra typologií, tím hůře s nimi jde operacionalizovat. To zapříčiňuje omezené množství empirických dat skutečně popisujících možné skryté postoje strany. Argumentuje se rovněž, že debaty nad příčinami euroskepticismu byly zmateny splynutím vnitřních stranických pozic a euroskeptického diskurzu v domácí stranické soutěži politických stran.³⁹ Tyto dva termíny by měly být odlišeny, protože skryté stranické pozice nemusí korelovat s postoji, které strana vyjadřuje ve stranické soutěži.

Jak jsem zmínil výše, témata euroskeptických postojů jsou velmi variabilní a je možno je interpretovat různými způsoby, přičemž postoje nemusejí být nutně vyčteny z oficiálních stranických pozic. S narůstajícím množstvím literatury, která se tomuto problému věnuje, došlo k teoretickým kontroverzím. Na tento aspekt se kriticky zaměřím v následující kapitole. Zajímavé je, jak se vypořádal Paul Taggart společně s Aleksem Szcerbiakem⁴⁰, profesorem politologie a Evropských studií na univerzitě Sussex s budoucí kritikou, která byla vedena na adresu jejich typologie. Ta si prošla jistými vývojovými charakteristikami, přes které se stala základním kamenem dalšího zkoumání stranického euroskepticismu a jeho budoucích aplikací. Jmenovaní autoři byli prvními, kdo se začali zabývat v politické vědě definicí stranického euroskepticismu a jeho konceptualizací. Jejich rozlišení nabývá na významu právě v souvislosti s rozšířením EU o středoevropské a východoevropské státy.⁴¹

39. SZCZERBIAK, A; TAGGART P., *Theorizing party-based Euroscepticism*, 2008, s. 238 - 9

40. Prof. ALEKS SZCZERBIAK. University of Sussex [online].

41. HENDERSON, K., *Exceptionalism or Convergence?* 2008, s. 111 – 112

Diskuse nad problematikou stranického euroskepticismu je spojena se dvěma se prolínajícími tématy, která se pokusím analyzovat a závěry aplikovat na konkrétní politickou stranu (ODS). První otázka zní: jak lze definovat a měřit stranicky založený euroskepticismus? Druhá otázka: Co zapříčiňuje, že strana zaujme ve stranické soutěži euroskeptické pozice a jaká je pozice euroskepticismu ve stranickém programu? Zmiňovaný P.Taggart. předložil pravděpodobně první akademickou definici stranicky založeného euroskepticismu. Jeho prvotní definice z roku 1998 je uvedena jako „*vyjádření myšlenky podmíněné nebo většinové opozice, stejně tak zaujetí otevřené menšinové opozice vůči procesu evropské integrace*“.⁴² Tato definice je však samotným autorem později upravena jako příliš široká. Klade totiž přílišný důraz na opozici vůči evropské integraci, než aby vyjadřovala pozitivní či negativní postoje vůči evropským tématům.

Původní Taggartova definice euroskepticismu zahrnovala několik forem opozice vůči EU. Úplné odmítnutí evropské integrace v „principu“. Tento postoj zahrnuje nesouhlas s evropskou integrací obecně. Dále může představovat odmítnutí podoby integrace, která je momentálně řízena Evropskou unií. Obsahuje v sobě kritiku současné podoby integrace jako příliš rozsáhlého konceptu, který by měl být ohraničen určitými limity. Z tohoto pohledu může být integrace viděna jako příliš teritoriálně nebo socioekonomicky omezený projekt.⁴³ Zmíněná definice je ovšem neodpovídající současnému vývoji EU.

Zájem se měl dále zaměřit směrem k postojům, které strana zaujímá v odpovědi na současnou podobu a vývoj Evropské unie. Tuto původní definici především nelze aplikovat na nové členské státy EU, a to z důvodu, že definice v meritů věci obsahuje opozici vůči členství v Unii. V následujících kapitolách obhájím, že přestože v případě kandidátských zemí panovala všeobecná shoda o výhodnosti členství, tak se zde přesto objevovaly euroskeptické stranické postoje. Skeptické postoje ovšem nebyly míněny jako odpor vůči členství v EU. Původní definici jsem zmínil pro úplnost, ale dále s ní v této práci nemá smysl z uvedených příčin operovat. Definice se z dnešního pohledu jeví jako neodpovídající současné trajektorii Evropské unie. Vývoj teoretického zázemí stranického euroskepticismu představím v následující kapitole.

42. SZCZERBIAK, A; TAGGART P., cit. 39, s. 240

43. LEŠKOVÁ, E (ed.), Euroskepticismus a země střední a východní Evropy, 2006, s. 10

5.1 Teoretické zázemí stranického euroskepticismu

V této kapitole se pokusím přiblížit teoretické otázky, které se vyskytly v debatě nad stranicky založeným euroskepticismem, a to zejména: jak můžeme pojem definovat, zda je možné skeptické postoje měřit a co je zapříčiňuje. Dalším bodem v procesu teoretizování o stranicky založeném euroskepticismu je umístit pojem do široké typologie stranických preferencí vůči Evropské unii. Preference skeptické strany mohou zároveň tlumit a měnit stranické postoje mezi prointegračními stranami, zejména mezi koaličními partnery.

Zmínil jsem, že teorie stranického euroskepticismu prošly určitými vývojovými fázemi a jejich představitelé se navzájem podrobovali kritice. Původní Taggartova definice z roku 1998 stimulovala další pokusy teorii definovat a přizpůsobit ji současné trajektorii Evropské unie. O to se znovu pokusil P. Taggart společně s kolegou Alekssem Szczerbiakem. Autoři se pokusili nahradit původní koncept rozlišením mezi „hard“ a „soft“ opozičními postoji vůči integraci. Základní podmínkou pro přiřazení do první nebo druhé skupiny byla otázka, zda se chce zkoumaný subjekt stát členem EU, nebo naopak usiluje o vystoupení z EU. V práci budu operovat s českými pojmy, pro anglické pojmy volím označení „tvrdý“ a „měkký“ euroskepticismus.

Dichotomie mezi „tvrdou“ a „měkkou“ formou byla autory navržena jako pracovní definice pro účely provedení základního komparativně-empirického bádání v západoevropských státech. Účelem bylo poukázat na odlišnosti v hloubce a míře odporu vůči EU a evropské integraci, které jsou přítomny v evropských stranických systémech. Autoři poznamenávají, že definice byla formulována během probíhajících procesů EU integrace, což ji může znevýhodňovat. Evropská unie je ovšem dynamický prvek, a proto není snadné ho definitivně a s konečnou platností konceptualizovat. Taggartovým a Szczerbiakovým záměrem bylo explicitně stimulovat následné debaty a podrobit je kritice. V práci kritiku zaznamenávám s tím, že zastávám názor, že se oběma autorům podařilo kritiku úspěšně vyvrátit. Nevýhodou jejich pokusu definovat a odlišit stranicky založený euroskepticismus je časový prvek ohraničující jejich bádání. Hypotézy byly vypracovány počátkem nového století a jsou výsledkem zkoumání začínajícího v 90. letech, které uzavřelo východní rozšíření EU (2004).

Jejich komparativní výsledky proto nemusejí být v některých konkrétních případech v současnosti platné. Euroskepticismus se ve východoevropských státech teprve rozvíjel a zaujímal své místo ve stranických systémech kandidátských zemí. Rozsah jejich komparativního bádání je pro účely této práce cenný z důvodu, že se autoři začali věnovat stranickému euroskepticismu i v kandidátských státech. Svou konceptualizaci „tvrdé“ a „měkké“ opozice přenesli na státy střední a východní Evropy.

Přestože jsou stranické systémy a příčiny euroskepticismu ve starých a nových členských státech EU odlišné, oba autoři docházejí k závěru, že vzorce stranicky založeného euroskepticismu si jsou v obou případech významně podobné.⁴⁴ Následně bych rád vyložil zmiňovanou prvotní definici „tvrdých“ a „měkkých“ euroskeptických stranických postojů. Jak bude patrné, jejich dichotomní rozlišení opomíjí pozitivní postoje strany k EU integraci, což představuje další nevýhodu této koncepce.

Následující rozčlenění není definitivní a později bude opět reformulováno, tak aby odpovídalo současné podobě a vývoji EU. Níže předkládám původní členění stranických postojů.

„Tvrdý“ (hard) euroskepticismus je vyložen jako *„principiální opozice vůči EU a evropské integraci. Z tohoto důvodu může být součástí postoje stran, které si myslí, že jejich země by měla vystoupit z členství v EU. Jsou to strany, jejichž politiky směrem k EU se rovnají permanentní opozici vůči celému projektu evropské integrace, tak jak je současnou Evropskou unií představována“*.⁴⁵

Existují dvě metody, kterými můžeme zjistit, zda je strana „tvrdě“ euroskeptická. Za prvé je strana tzv. single issue party. To znamená, že hlavním tématem a důvodem jejího vzniku, je evropská tematika. Respektive je, cílem strany čelit evropské integraci a EU. Tento aspekt tvoří její základní programové body. Předpokladem je, že jestliže strana mobilizuje voličstvo v opozici vůči Evropské unii, tak to představuje „principiální“ odpor a stranu lze klasifikovat jako „tvrdě“ euroskeptickou. Druhou metodou zjištění je položit si otázku, zda není opozice vůči EU založena na formulacích ideologické pozice (konzervativní, socialistická, komunistická nebo populistická).⁴⁶

44. SZCZERBIAK, A; TAGGART, P., cit. 22, s. 21

45. SZCZERBIAK, A; TAGGART, P., cit. 39, s. 240

46. SZCZERBIAK, A; TAGGART, P., cit. 22, s. 7

Rétorika strany může být taková, že kritizuje EU z důvodu přílišného klonění se k jedné z mnoha ideologických pozic. EU tak může být vnímána jako příliš kapitalistická, konzervativní nebo socialistická. Strany volají po základní revizi podmínek, za kterých je jejich země členem EU. Odpor je spatřován k celému projektu evropské integrace a současné trajektorii EU.

Prvotní definice „měkkého“ (soft) euroskepticismu obsahuje myšlenku: *„že ve straně neexistuje principiální námitka vůči evropské integraci nebo členství v EU. Přesto lze v programu strany identifikovat obavy v určitém počtu politických oblastí, které vedou ve straně k většinové opozici vůči Evropské unii. Nebo může být tam, kde je současné vnímání národních zájmů považováno za rozcházející s trajektorií EU vývoje“*.⁴⁷

Tato měkkší forma euroskeptického postoje je přítomna ve stranách, které v určitých případech využívají evropská témata jako součást stranické soutěže. Například občanští demokraté přenesli téma Benešových dekretů na půdu českého i evropského parlamentu, kde požadovali zákonné záruky o platnosti dekretů.⁴⁸ Klíčovým prvkem pro identifikaci „měkké“ varianty je, že můžeme zachytit pozice strany, které konstituují skepsi vůči současné formě integrace v rámci EU. V případě tohoto přístupu je třeba brát v úvahu, že integrace se přesto stále prohlubuje.

Dochází ke stále hlubší formě spolupráce, kdy je pozice statusu quo zřídka zastávanou strategií v evropské integraci.⁴⁹ Jinými slovy předpokládají, že jestliže někdo podporuje integraci v její současné formě, a přitom je v opozici vůči dalšímu prohlubování, jedná se o formu měkkého euroskepticismu. Je tomu tak, protože strana je proti současnému vývoji, kdy jsou kladeny požadavky na stále hlubší integraci. Na půdě EU je aktuálně prosazována institucionalizace fiskální politiky a unifikace rozpočtových pravidel neboli Smlouva o rozpočtové kázni či Fiskální pakt EU.⁵⁰ Podle uvedené teorie sem patří politické strany, jejichž pozice jsou ve prospěch působení země v rámci EU, a přesto brání prohlubující se integraci. Například ve fiskální politice. Takové strany zapadají do kategorie „měkce“ euroskeptického postoje.

47. SZCZERBIAK, A; TAGGART P., cit. 39, s. 241

48. Benešovy dekrety jsou součástí právního řádu. týden.cz [online].

49. SZCZERBIAK, A; TAGGART, P., cit. 22, s. 8-9

50. Smlouva o stabilitě, koordinaci a řízení v hospodářské a měnové unii. vlada.cz [online].

5.2 Kritické postoje k uvedené definici

Pravděpodobně nejobsáhlejší kritika na adresu Taggartova a Szczerbiakova členění „měkkého“ a „tvrdého“ stranického euroskepticismu pochází z dílny českého politologa působícího na holandské Universiteit Leiden, Petra Kopeckého⁵¹ a Casea Muddeho, politologa z University of Georgia⁵²

Jejich kritika je založená na několika předpokladech. Autoři argumentují, že definice „měkké“ formy zbytečně označuje libovolnou neshodu s evropskými politikami jako euroskeptický postoj. Podle Taggartovy definice je tedy strana euroskeptická ihned, jakmile nepodporuje jednu nebo více politik EU. Jakékoliv rozhodnutí na evropské úrovni, které strana nepřijímá, je kategorizováno jako „měkce“ euroskeptické. Měkká varianta je představená jako příliš široká a nerespektující různé variabilní stranické zájmy. Rozlišení podle kritiky nereflktuje proevropské postoje, které mohou být v euroskeptických stranách také přítomné.

Následná námitka je směřována k tomu, že je v typologii kladen přílišný důraz na členství v EU. To je v Taggartově rozlišení bráno jako závislá proměnná. Jinými slovy, otázka členství v EU by neměla být základním prvkem určujícím, zda lze stranu považovat za euroskeptickou. Dalším problematickým bodem je, že „tvrdá“ forma je identifikována jako principiální výhrada k „současné“ formě evropské integrace. Definice tak vlastně opomíjí vlastní meritum. A to sice, že „tvrdá“ forma má představovat principiální odpůrce, tedy ty, kteří jsou proti EU v absolutní míře napříč časovým úsekem pokračující evropské integrace. Zaměření pouze na současnou (aktuální) formu integrace je ad absurdum v souvislosti s definicí, která se pokouší zobrazit komplexní odpor vůči evropské integraci.

Taggartova kategorizace „Hard and Soft Euroscepticism“ nerozlišuje mezi podstatou evropské integrace v jejím širším chápání a Evropskou unií jako formou nebo institucí, která tyto myšlenky ztělesňuje.⁵³ Podle autorů kritiky dochází k záměně dvou kategorií. Na jedné straně myšlenky evropské integrace představující koncept, který odráží staletí trvající iniciativy sjednotit starý kontinent. Na straně druhé stojí EU jako entita, která má svou strukturu, institucionální uspořádání a vlastní preference, jakým způsobem integraci

51 Dhr Prof.dr PETR KOPECKÝ. Universiteit Leiden [online].

52. Phd. CAS MUDDE. University of Georgia [online]

53. KOPECKY, P., The two sides of Euroscepticism, 2002, s. 300

uskutečnit. Podle Kopeckého a Muddeho je na základě této chybné záměny mnohdy připisován euroskepticismus stranám nebo myšlenkám, které jsou ve své podstatě pro evropské a podporující hlubší evropskou integraci.

Kopecký s Muddem si pro svou vlastní typologii vypůjčili teorii D. Eastana odlišující stranickou podporu k režimu. Znamé rozlišení na „difuzní“ a „specifickou“ podporu aplikují autoři na úrovni Evropské unie. „Difuzní“ podpora znamená, že strana je obecně pro myšlenku evropské integrace ztělesněnou Evropskou unií. „Specifická“ naznačuje podporu pro současný vývoj evropské integrace a reflektuje konkrétní politiky vycházející z EU. Politická strana podporuje současný evropský integrační vývoj.⁵⁴

Když je „difuzní“ podpora zabezpečena a dojde k současné ztrátě „specifické“ podpory, nemělo by to ohrožovat celý systém. Naopak absence „difuzní“ podpory nemůže mít příznivé výsledky na vývoj podpory politického režimu. Toto dělení rozlišuje postoje podporující evropskou integraci v jejím obecném smyslu a mezi euroskeptickými postoji směrem ke konkrétním aspektům evropské integrace. Autoři proto navrhuje podle mého názoru poněkud komplikované členění. Na jedné straně je skupina znázorňující stranické postoje k předávání suverenity směrem k supranacionálnímu tělesu (politická dimenze) a otázkám liberalizace trhu (ekonomický element). Tato charakteristika je zobrazena na tzv. „eurofílech“ a „eurofobech“.

Aspekt převádění suverenity je zde popisován jako zásadní faktor ovlivňující stranický postoj k Evropské unii. Na straně druhé je skupina, kde politické subjekty buď podporují další rozšiřování moci Evropské unie a její suverenity vůči členským státům, nebo jsou proti nim v opozici. Podpora EU či obava ze současné trajektorie dělí „eurooptimisty a europesimisty“. Tato kategorie posuzuje, zda je stranický postoj v souladu s očekáváním současné nebo budoucí trajektorie Evropské unie.⁵⁵ Prostřednictvím dvojího dělení stranických postojů dochází k rozlišení na ty, které jsou v „principu“ pro projekt evropské integrace nebo proti němu, a na stranické postoje, které zaujímají pozici k současné nebo budoucí trajektorii EU. Druhá kategorie se tedy zabývá postoji, které jsou zaujímány ve směru dalšího vývoje EU a zaměřují se na konkrétní výstupy EU politik.

54. KOPECKÝ, P., cit. 53, s. 301.

Na základě tohoto dvojího rozlišení navrhli autoři model čtyřstranné kategorie stranických pozic směrem k EU. Model je představován následujícími kategoriemi. Rozlišují mezi „euroentuziasty“ (podporují integraci a současnou trajektorii EU), „euroskeptiky“ (podporují integraci, ale odmítají dnešní trajektorii EU) a „europragmatiky“ (odpůrci evropské integrace, ale podporovatelé současné trajektorie). Poslední skupinou jsou „euroodmítači“. Ti odmítají jak evropskou integraci, tak současnou trajektorii EU.⁵⁶

V mnoha ohledech je Kopeckého a Muddeho kritika s alternativní konceptualizací detailně promyšlena a posunuje významným způsobem debatu nad definováním stranicky založeného euroskepticismu. Taggart akceptoval, že jeho a Szcerbiakova definice „měkkého“ euroskepticismu může být příliš široká a zahrnovat strany, které jsou ve svém vlastním smyslu proevropské a integrační. Na tomto místě se dostávám k tomu, co jsem avizoval a sice, že podmínka vyjádřená v podpoře být členem EU je nedostatečná.

Taggart souhlasil, že raději než stranická podpora členství země v EU, by měla být klíčová proměnná v podobě podpory evropskému integračnímu projektu, který je v současnosti ztělesněn Evropskou unií. Za druhé by měly být určeny postoje politických stran směrem k aktuálnímu nebo plánovanému rozšíření EU kompetencí a suverenity.⁵⁷ Autoři původní „měkké“ a „tvrdé“ dichotomie uznali slabost v užití stranických pozic směrem k podpoře členství v EU jako klíčové proměnné oddělující stranické pozice k evropské integraci. Význam stranických postojů ohledně podpory k členství v Unii hraje roli převážně v době asociačních jednání a referend o přistoupení k EU, případně u záležitostí vztahujících se k výstupům (outputs) z EU, které by mohly být vnímány jako zásadní problém pro další setrvání v Unii. Význam může mít otázka podpory členství v případě stranicko-strategického kalkulu v domácím stranickém systému za účelem vymožení si určitých výhod výměnou za podporu při hlasování o vstupu do EU.

Zároveň může být podpora členství vnímána jako pouhý papírový závazek s ohledem na politickou korektnost, která maskuje skrytý principiální odpor k evropské integraci zosobněné Evropskou unií. Pro vyvození závěru je třeba konstatovat, že studium stranických postojů v otázce podpory členství v EU nám nutně neříká, jaké jsou skutečné postoje politické strany na téma evropské integrace.

56. KOPECKÝ, P., cit. 53, s. 302 - 304

57. SZCZERBIAK, A; TAGGART P., cit. 39, s. 240-242

Z těchto závěrů vyplývá požadavek reformulovat původní rozlišení „tvrdého“ a „měkkého“ euroskepticismu. Než tak učiním, uvedu na obranu Taggart a Szczerbiaka výhrady vůči teorii Kopeckého a Muddeho a zdůvodním tak, proč považuji Taggartovu konceptualizaci za vhodnější pro svou případovou studii na příkladu české Občanské demokratické strany.

Kopeckého kategorie obsahují mnoho nepřesností. Například „europragmatické“ strany jsou proti EU integraci v „principu“, ale přesto podporují budoucí rozšíření EU suverenity a prohloubení integračního projektu. To považuje Taggart za nesmyslné, stejně tak například kategorii „eroentuziastů“, která je příliš široká a ve skutečnosti nezachycuje plný rozsah odlišných přístupů, které jsou v EU obsaženy. Taková kategorizace přináší podivné terminologické spojenectví podobné tomu, z jakého byli Taggart se Szczerbiakem nařčeni, když řadili strany do „měkké“ formy euroskepticismu. Klasifikační schéma, které se pokouší být příliš obsáhlé a nabízí nafouknutou typologii stranických pozic, by mělo zachycovat a reflektovat odlišné hloubky entuziasmu pro integraci, stejně tak opozici proti ní.⁵⁸ Z Taggartova a Szczerbiakova hlediska je vhodnější přijmout fakt, že zde budou určité strany, které bude těžké zahrnout do jakékoliv typologie. Tento aspekt je dobré akceptovat než vytvářet pro takové strany separátní a nelogické kategorie.

Připomněl bych zde tezi ze samého začátku práce. Problém je, že čím více je typologie komplexní a široce založená, tím obtížnější je její operacionalizace a stranické kategorizování. Je tomu tak, protože strany zřídka vypracovávají svou programatiku klíčových témat evropské integrace podrobným způsobem. Z případové studie bude patrné, že tomu tak je v průběhu 90. let i v případě ODS. Evropské téma bylo z velké části reflektováno až v ideově stranickém dokumentu „Manifest českého eurorealismu“ z roku 2001.⁵⁹ Typologie, jako je ta Kopeckého, si vyžadují mnohá data pro kategorizaci širších skrytých stranických pozic společně s hloubkou precizace politického programu. Problém je, že tyto druhy informací nejsou často dostupné. Přístupy vyvozující stranické pozice z pouhých prohlášení nad jednotlivými politikami EU nebo širších ideologických pozic proto zahrnují vysokou míru nepřesnosti a ústí v dohadování, jaké stranické pozice ve vztahu k EU skutečnosti jsou.

58. SZCZERBIAK, A; TAGGART P., cit. 39, s. 244 - 245

59. Dokument vydaný k ideové konferenci ve spolupráci Jana Zahradila, poslance PS PČR a stínového ministra zahraničí ODS, Miroslava Bednáře, filosofa, přenášejícího na UK, působícího v Akademii věd ČR, Petra Plecitého, politologa, tajemníka zahraniční komise ODS, Petra Adriána, ekonoma, přednášejícího na VŠE a působícího v soukromém sektoru. In ZAHRADIL, J (ed.), Manifest českého eurorealismu. ods.cz [online]. 2001.

5.3 Reformulace dichotomních rozlišení

Taggart poznamenal, že Kopeckého a Muddeho klasifikace je třeba raději modifikovat tak, aby se výhradně zaměřila na stranicky založenou opozici evropské integrace. Raději než se pokoušet lokalizovat kategorie v širším klasifikačním schématu stranických postojů a adaptovat tak mnohem obecnější užití termínu. Uvedl, že Kopeckého zaměření na 4 střeoevropské a východoevropské EU kandidátské země paradoxně ukazuje, že empirická data pro jeho a Muddeho typologii je vlastně snazší získat od starých členských států. V kandidátských zemích bylo obtížné identifikovat stranické postoje na tematiku evropské integrace. Zejména nebylo snadné určit stranické postoje k integraci v „principu“ nebo názor na současnou trajektorii EU. Bylo tomu tak, protože většina kandidátských zemí neartikulovala takové postoje nebo jednoduše o nich ani neuvažovala.⁶⁰

Velmi málo politických stran kandidátských zemí vypracovalo stranické postoje k problematice EU. V menší míře to byla právě Klausova ODS, která je Kopeckým a Muddem klasifikována jako příklad „eurostkeptické“ formy. Je prointegrační v principu, ale proti současné trajektorii EU.⁶¹ U Občanské demokratické strany bylo možné v době předvstupních rozhovorů do EU klasifikovat stranické postoje zejména díky stranickému ideovému programu „Manifest českého eurorealismu“. Reformulace Taggartovy typologie je pro nové členské státy použitelnější. Je však pouze prvním krokem směrem k mnohem úplnější teorii stranických pozic vůči EU, která by mohla nabídnout jemné rozlišení mezi prointegračními a antiintegračními postoji.

„Těžký“ euroskepticismus (v Kopeckého pojetí euroodmítači) byl nově definován jako: *„principiální opozice k projektu evropské integrace zosobněném Evropskou unií. Založená na odmítnutí podstoupení nebo transferu moci na supranacionální instituce, jako je EU.“*

60. SZCZERBIAK, A; TAGGART P., cit. 39, s. 247

61. KOPECKÝ, P., cit. 53, s. 306 - 307

„Měkký“ euroskepticismus (to, co Kopecký nazývá jednoduše euroskepticismem) může být redefinován: „tam kde není principiální námitka k evropskému integračnímu projektu ve formě přenosu určité moci na supranacionální těleso, jako je EU, ale je zde opozice k současné nebo budoucí EU trajektorii založené na dalším rozšiřování kompetencí, které EU hodlá učinit.“⁶²

Otázka zní, jaká je míra opozice vůči oslabování suverenity státu, jemuž musí strana čelit před tím, než může být kategorizována jako euroskeptická? Neexistují jednoduché odpovědi a další reflexe tohoto tématu je nutná. Základní premisou je, že opozice vůči jedné nebo dvěma politickým oblastem EU nekvalifikuje stranu jako euroskeptickou.

Mezi možné alternativní odpovědi patří zaměřit se spíše na kvalitu opozičních témat než na jejich kvantitu. Můžeme se tázat, jaký druh politik lze považovat za opoziční, a odlišit mezi „core“ (klíčovými, zásadními) a „peripheral“ (okrajovými) oblastmi, které způsobují určité znepokojení nad jednotlivými druhy evropských politik. Otázka může být položena, zda se dá uvažovat o přítomnosti euroskepticismu, když je strana v opozici například jen proti jedné nebo více politikám.⁶³ Proto je rozlišováno mezi „zásadními“ a „okrajovými“ evropskými, která se mohou být reflektována v programu strany.

Například nespokojenost s rozšířením Unie ještě neznamena euroskepticismus. Jednoduše je pro daný stát další rozšíření nevýhodné a to nemusí znamenat skepsi vůči EU. Důležité je posoudit, zda opozice vůči určitým politikám je vyjádřením širší skepse. Například strana, která vystupuje opozičně vůči EMU⁶⁴ (zásadní téma), bude pravděpodobněji klasifikována jako euroskeptická, jelikož se jedná o plošné téma, na rozdíl od odporu například proti společné rybářské politice (okrajové téma), která se týká jen některých států. Panuje zde shoda, že odpor k marginálním politikám nemusí nutně znamenat euroskepticismus. Logicky je dalším krokem specifikace oblastí politik, které jsou pro stranu „zásadní“ a jsou obsaženy v současné/budoucí trajektorii EU.

62. SZCZERBIAK, A; TAGGART P., cit. 39, s. 247 - 248

63. SZCZERBIAK, A; TAGGART P., cit. 39, s. 254 - 258

64. Evropská měnová unie

Zřejmým příkladem je právě společná měnová politika. Myšlenka, že někdo může podporovat současnou/budoucí trajektorii a stále být proti EMU se zdá být problematická. „Zásadní“ oblastí nevyhovující preferencím politické strany jsou například velké smlouvy typu Lisabonská smlouva. Euroskepticismem může být v každé zemi vnímáno něco jiného, a proto nejde pojem generalizovat. Musí být studován vždy v kontextu dané země a prizmatem jejích politických stran. V následující kapitole dokončím teoretické zázemí stranického euroskepticismu a zaměřím se na to, co ho zapříčiňuje.

5.4 Kauzality stranického euroskepticismu

Dalšími spornými otázkami jsou debaty nad příčinami euroskepticismu v politických stranách, neboť jich lze identifikovat značné množství. Nejčastější příčinné kauzality euroskepticismu lze spatřovat v ideologicko-pragmatických⁶⁵ nebo takticko-strategických faktorech stranické soutěže. N. Sitter představil koncept, který pohlíží na euroskepticismus jako na „politiku opozice,“ odmítající ideologicko-pragmatické předpoklady vzniku euroskepticismu.⁶⁶ Příčiny lze hledat v strategickém kalkulu politických stran v domácí stranické soutěži. Ta obsahuje variace volební strategie a touhu být stranou establishmentu. Tento předpoklad euroskepticismu lze nejčastěji spatřit u stran, které jsou v opozici a aspirují na úspěch ve volbách.⁶⁷

V Kopeckého a Muddeho analýze se pokusili autoři spočítat odlišné okolnosti, v kterých strategie a ideologie mohou determinovat stranické pozice. Argumentují, že ideologie určuje široké pole postojů k evropské integraci v „*principu*“, zatímco strategické faktory determinují, zda je strana podporovatelem současné trajektorie EU.⁶⁸ Taggart byl kritizován, že patří do strategicko-taktické rodiny badatelů, přesto tvrdil, že určité stranické rodiny mají ideologické predispozice převzít euroskeptické pozice, například strany nacionální. Autor poznamenal, že jeho empiricky zjištěná data stranických identifikací označených jako euroskeptická se stala vzorcem pro mnohé ideologické rodiny v rámci levo-pravého dělení.

65. Pozadím ideologicko-pragmatických příčinných důvodů jsou „cleavages“, a „single issue party“

66. SITTER, Nick. OPPOSING EUROPE: EURO-SCEPTICISM. 2002, s. 3-5

67. SITTER, N., cit. 66, s. 12-14

68. KOPECKÝ, P., cit. 53, s. 321.

Ve svých původních pracích poukázal autor na tendenci euroskeptických stran být umístovány na kraj stranického spektra s tím, že se může jednat o strany, které jsou antisystémové, nebo strany, které hrají marginální roli ve stranickém spektru.⁶⁹ Tento předpoklad musel být upraven vzhledem k novým členským zemím EU. Přenesením evropských témat do stranické diskuse vzniká otázka, jaké jsou odlišnosti od toho, co strany začleňují do oficiálních stranických politik a toho jaké mají skutečně skryté pozice na evropská témata. Autoři došli k závěru, že strany zaujímaly skryté euroskeptické postoje, ale nevybíraly si je do stranického diskurzu, protože tak činily ze strategického kalkulu. Zejména pod vlivem volební strategie a koaliční taktiky.

Proto je pro analytické účely nutné jasně odlišit tyto dva fenomény ideologické pozice a strategického kalkulu. Tyto dva fenomény mají odlišné příčinné mechanismy, které vysvětlují, jak velkou roli hrají ideologicko-pragmatické nebo strategicko-taktické faktory v příčinách stranicky založeného euroskepticismu. Smícháním skryté stranické pozice s tím, jak strany využívají téma ve stranické soutěži, může vzniknout mnoho zmatků. V Taggartově a Szczerbiakově pohledu jsou skryté stranické opozice na téma evropské integrace deteminovány dvěma faktory. Jednak stranicky širší ideologický profil a zastávané hodnoty, jednak vnímání zájmů voličských podporovatelů. Otázkou zůstává, zda strany využívají evropská témata jako element vnitřní stranické soutěže a jak velkou míru důležitosti jim přiřkládají. Jinými slovy, příčina euroskepticismu v nových členských státech je určována kombinací volební strategie a koaličně taktických faktorů.

69. Tento přístup je patrný zejména z původní Taggartovy definice (1998) In Szczerbiak, A., Party politics, cit. 22, s. 7

6 Specifika výzkumu ve střední Evropě

Euroskepticismus v tomto prostoru představuje zajímavý badatelský fenomén. Otázkou je zda u střeoevropských euroskeptických stran existují společné podobnosti nebo je nutno při bádání zkoumat každou zemi zvlášť a učinit tak odlišné závěry z případových studií. Studie věnované tomuto specifiku jsou obzvláště přínosné pro základ dalšího zkoumání euroskepticismu ve stranických systémech zemí střední a východní Evropy.

Ve střední Evropě se jedná o relativně nový jev. Po pádu komunismu se nesla rétorika primárně v duchu hesla „návratu do Evropy“. Symbolika měla v těchto zemích za následek vysokou míru společenského konsenzu stát se členem EU. První faktor, tedy úsilí o vstup do EU byl výrazem distancování se od komunistické minulosti. Dále to bylo všeobecné chápání evropského integračního procesu jako nástroje ospravedlnění politik realizovaných v tranzitivním období. Za třetí se členství v EU stalo velkým projektem politických elit, ke kterému se snažily svou zemi nasměrovat, a to i přes relativně slabou vyjednávací pozici.

Rozvolnění uvedené míry konsenzu ohledně jednostranné proevropské diskuse přichází až koncem 90. let s blížícím se vstupem do EU. Začínají se objevovat první konfliktní linie. V kapitole č. 7 se pokusím potvrdit tento aspekt na příkladu Občanské demokratické strany. Poukážu na to, že s blížícím se vstupem do EU a přechodem strany do opozice po volbách v roce 1998 přišla strana s radikalizací euroskeptického postoje, který se stupňoval až k referendu o přistoupení ČR do EU v roce 2003.

Taggart a Szczerbiak uvedli, že vstupní rozhovory přinesly do domácí politiky v kandidátských zemích nové dělicí linie a politické strany se chopily své příležitosti využít téma ve stranické soutěži. Přistoupení si vyžadovalo spoustu reforem, které vedly k modifikaci původně pozitivních postojů k evropské integraci jak na úrovni elit, tak na úrovni veřejného mínění. Otázku východního rozšíření Taggart a Szczerbiak hodnotí jako perspektivnější než tu minulou. Zejména povaha tohoto rozšíření, které se ve srovnání s ostatními ukázalo být vleklé, mohlo vyvolat v kandidátských zemích negativní reakce a zapříčinit nárůst euroskepticismu.

Autoři, o jejichž závěry se opírám, poukázali, že vzorce stranicky založeného euroskepticismu si byly ve starých členských a kandidátských státech podobné a lze podle typologie „tvrdý“ a „měkký“ euroskepticismus rozdělit, stejně jako tomu je v případě starých členských států.⁷⁰ Přesto si všimli odlišností a označili bývalé kandidátské země za region s vyšším výskytem stranického euroskepticismu než tomu bylo ve starých členských zemích.

V západoevropských státech (vyjma Velké Británie) byl euroskepticismus spojován se stranami, které hrály v stranickém systému marginální roli a byly situovány spíše na jeho okraji. V kandidátských zemích naopak euroskeptické pozice zastávají strany, které významným způsobem ovlivňují politickou scénu dané země a jsou mnohdy členy establishmentu. Jako příklad uvedli českou ODS, maďarskou Fidesz a polskou Právo a spravedlnost. Ve východní Evropě převládl „měkký“, euroskepticismus a je mnohem více výsadou pravicových stran. Na tyto závěry se zaměřím v následující kapitole a na příkladu ODS se je pokusím obhájit.

70. SZCZERBIAK, A; TAGGART P., *Parties, Positions and Europe*: 2001, s. 22-24

7 Případová studie – ODS

7.1 Obsah a cíle studie

V této části práce si položím otázku, proč politická strana, jmenovitě česká ODS, zaujímá ohledně některých evropských témat jisté pozice a zda je používá jako součást stranické soutěže. Tato část zkoumá rozsah, v kterém strana věnuje tématu evropské integrace pozornost, a cílem je pokusit se přispět k lepšímu porozumění dynamice stranických postojů ODS v souvislosti s euroskepticismem. Pokusím se zhodnotit relativní stupeň vlivu idejí a roli „leadership“ jako jedné z proměnných při zkoumání euroskepticismu v prostředí politické strany. Dalšími elementy, s kterými je třeba operovat, jsou role strategických stranických zájmů a voličské základny, jmenovitě v otázce, zda hraje voličská základna roli při vyjádření euroskeptického stranického postoje. Zaměřím se na pozice strany vůči projektu evropské integrace v souvislosti s problematikou mezistranické nebo vnitrostranické soutěže jako na jedny z možných příčin, s kterými je vznik stranického euroskepticismu spojován. Pro měření stranického euroskepticismu v ODS a jeho začlenění do typologie „tvrdého“, nebo „měkkého“ euroskepticismu použiji tři základní proměnné.

Za prvé, zda strana věnuje pozornost evropskému tématu v rámci stranické soutěže. Za druhé, do jaké míry se mu strana věnuje v prohlášeních svých představitelů, a za třetí, jakou váhu má euroskepticismus ve stranickém programu. S posledně jmenovaným bodem souvisí otázka s členěním na „zásadní“ (core) a „okrajové“ (peripheral) evropské témata, které ovlivňují politickou stranu. V tomto případě se budu orientovat na témata, která mohou pro ODS hrát v jejím programu roli „zásadní“ i „okrajovou“.

Zaměřím se na průřez vývojem stranického euroskepticismu v ODS od počátku jejího založení v roce 1991. Rád bych se pokusil konceptualizovat rozdíly v příčinách euroskepticismu a jeho aplikacích v odlišných časových obdobích. Proto následně navrhuji členění, v kterých časových obdobích by měl být euroskepticismus u ODS zkoumán se všemi svými specifiky. V předchozí kapitole jsem uvedl, že jsou dva typy faktorů, které mohou být předloženy jako možné vysvětlení příčin vzniku euroskeptického stranického postoje.

První je strategicky orientovaný kalkul popisující strategie ve vztahu k vládě. Zde se setkáváme s jednoduchou podmínkou, a to, zda je strana vládní, nebo opoziční. Druhým faktorem jsou ideologické příčiny a stranická identita, které jsou některými autory vnímány jako determinanta stranických pozic ohledně evropské problematiky. Podle Garyho Markse, jak jsem uvedl, mohou být stranické postoje ve vztahu k EU determinovány historickým celospolečenským štěpením.⁷¹

7.2 Časové vymezení

Pro konceptualizaci stranického euroskepticismu v případě nových členských států je důležité mít na paměti specifický vývoj charakteristický pro státy střední a východní Evropy.⁷² Úsilí o vstup do Evropského společenství po roce 1989 probíhalo v souběhu s transformačním procesem demokratizace a liberalizace. Tento fakt odráží mé první časové dělení ve vývoji euroskepticismu na příkladu ODS. Jedná se o dobu od roku 1991 (založení strany) až po rok 1998 (předčasné volby). Jako pracovní název pro toto období může posloužit heslo „*Návrat do Evropy*“. V tomto období je ODS vládní stranou a má nezanedbatelný vliv na proces sbližování s EU. Předseda strany a tehdejší český premiér Václav Klaus předal 23. ledna 1996 v Římě oficiální žádost o vstup do EU. Euroskeptické postoje V. Klause byly pro české politické prostředí ve zkoumaném období ojedinělé. Významem o to větší, že se jednalo o premiéra země a předsedu nejsilnější politické strany.⁷³ Byla patrná jeho role „*leadership*“ v procesu vývoje euroskeptické debaty uvnitř ODS.

Charakteristickým výrokiem, popisujícím českou účast v Unii, představuje vyjádření, že ČR čelí úkolu „*Jak být Evropany, aniž bychom byli současně rozpouštěni v euorpeanismu jako kostka v cukru v šálku od kafe*“.⁷⁴ Motiv tohoto prohlášení byl později použit jako podklad vizualizace propagující české předsednictví v Radě EU v roce 2009.⁷⁵ Pro 90. léta je v ČR typická konsolidace stranického systému a upevnění nových institucionálních struktur. Už po samotném zhroucení „*železné opony*“ po roce 1989 daly členské státy Evropského společenství najevo svou vůli přijmout nové rodící se demokracie „*zpět do Evropy*“.

71. Gary Marks argumentuje, že hlavní příčina toho proč strany přebírají euroskeptické pozice, byla zjištěna v historickém cleavages v souvislosti se vznikem stranických rodin a politických stran. Aplikují původní Lipsetovu a Rokkanovu teorii. Viz. MARKS, G., *The Past in the Present*. cit. 36

72. SZCZERBIAK, A; TAGGART P., cit. 70, s. 6-7

73. Pšeja uvádí, že ODS byla v první polovině 90. let dominantní politickou stranou v českém stranickém systému. In PŠEJA, P., *Stranický systém České republiky*, 2005, s. 60-84

74. HANLEY, Sean. *Party Institutionalisation*. [online]. 2002.

75. *Evropě to osladíme: oznámili Topolánek s Vondrou*. týden.cz [online]. 2008.

Po programové stránce se v ODS obecně hovořilo o nutnosti zapojení do západoevropských struktur ve smyslu „návratu do Evropy“.⁷⁶ Metafora o návratu do Evropy je typická právě pro Českou republiku. Slovní spojení označuje v symbolických termínech tradiční české zakotvení v západní společnosti a respektování hodnot západní křesťanské civilizace.

Druhé časové období nazývám jako „*Opoziční radikalizace*“. Bude v této práci ohraničená lety 1998 až 2003 a setkáváme se zde s nejobsáhlejší radikalizací postojů vůči Evropské unii. V roce 2001 byl na základě ideové konference vydán Manifest českého eurorealismu, který představoval pravděpodobně nejprecizněji představené postoje k Evropské unii v celém východoevropském regionu. Jeho význam spočíval v tom, že nabízel alternativy v případě nepřistoupení ČR do EU. Odráží se zde neo-liberální prvky a důraz na intergovernmentální formu evropské integrace. Významným mezníkem zde hrál přechod ODS do opozice a v roce 2002 výměna na předsednickém křesle. Leadership euroskeptického postoje v osobě Václava Klause byl na předsednickém postu nahrazen umírněnějším Mirkem Topolánkem, který byl v evropských otázkách, jak se ukázalo, pragmatičtější politikem. V roce 2003 došlo v České republice k referendu o přistoupení k EU a politické strany zde sehrály významný mobilizační voličský faktor. Po úspěšném referendu o přistoupení ČR do Evropské unie byla euroskeptická debata ovlivněna kritikou ODS směrem k vládní ČSSD o špatně vyjednaných přístupových podmínkách. Pro období je charakteristický strategicko-racionální kalkul vyplývající z opozičních pozic, který trvá až do roku 2006.

Problematické je období v časovém rozmezí vládní angažovanosti od roku 2006 do roku 2010, které nazývám „*Frakčním euroskepticismem*“. Jako vládní strana byla ODS z hlediska euroskeptických postojů mnohem umírněnější a naplno se zde projevila frakční rozdělení v pohledu na evropská témata. Taggart v poukazu na Sittera potvrdil, že se s vládní angažovaností se stává euroskepticismus mnohem měkčím.⁷⁷ Tezi autor aplikoval mimo jiné i na příkladu ODS v počátečním časovém období. Dodnes na jedné straně stojí křídlo zastávající konzervativní postoje Václava Klause a na druhé straně stojí v evropských otázkách pragmatičtější část ODS (A. Vondra, J. Zahradil). Vytčený časový úsek se prolínal s dvěma významnými mezníky působení České republiky v Evropské unii.

76. HANLEY, S., cit. 74.

77. SZCZERBIAK, A; TAGGART, P., cit. 22, s. 26 - 27

Jednalo se o debatu o Lisabonské smlouvě a o situaci českého předsednictví Radě EU v roce 2009. V případě debaty o Lisabonské smlouvě se naplno projevil reminiscence obav ze ztráty národní suverenity. Poukázal jsem na to, že obava ze ztráty národní suverenity je jedním z definičních znaků euroskepticismu. Objevuje se zde prvek nacionální politiky, která může být považována za faktor nevyjasněného postoje ideologické orientace strany. U ODS se projevoval obhajobou Benešových dekretů a snahou o jejich začlenění do evropského práva jako neměnného historického faktu. V případě Lisabonské smlouvy se projevil stálý vliv prezidenta a bývalého předsedy Václava Klause uvnitř ODS. Na druhou stranu předsednictví Radě EU naopak vyžadovalo umírněný postoj a ztotožnění se s evropskou agendou, tím byl euroskepticismus výrazně tlumen. Nechvalně známý pád vlády během předsednictví 24. března 2009 byl vyústěním na jedné straně rebelujících členů ODS (klausovské křídlo) a koaličních partnerů,⁷⁸ na straně druhé neutuchající touhy tehdejšího předsedy ČSSD Jiřího Paroubka na popáté shodit vládu. Imperativy stranické jednoty a síly různých vnitřních stranických frakcí mají vliv na volební strategii. Volební strategie a koaličně-taktické vlivy mohou být faktory určující, zda strana používá evropská témata ve stranické soutěži.⁷⁹

7.3 První období „Návrat do Evropy“

Návratem do Evropy byl symbolický chápán nejen vstup do západních organizačních struktur, jakými byla například Evropské unie nebo NATO, ale zároveň myšlenka, že ČR byla vždy součástí Evropy a západních hodnot. Bohužel, na čtyřicet let od tohoto vývoje nechtěně odtržená. Občanská demokratická strana se po svém založení stala vlivným hráčem v stranickém systému, ve svém počátku udávala tempo celospolečenských reforem, ekonomickými počínaje. Vliv budoucích představitelů Občanských demokratů byl patrný již v Občanském fóru. V něm se utvořila v okolí Václava Klause skupina pravicově smýšlejících politiků, která předznamenala založení budoucí pravicové politické strany, jejíž aspirace bude snaha hegemonizovat prostor na české pravici. Drtivě vítězným volebním výsledkem do České národní rady⁸⁰ si v roce 1992 zajistila pozici leadera v českém stranickém systému.

78. Vláda Mirka Topolánka pada: Rebelové ji potopili. týden.cz [online]. 2009.

79. SZCZERBIAK, A; TAGGART P., cit. 39, s. 258

80. Koalice ODS a KDS získala 29, 73% hlasů. volby.cz [online]. 1992.

V politickém programu z roku 1992 ve volbách do České národní rady se hlásí ODS ke vstupu do EU. Tento úkol označuje jako „*náš bezprostřední a nejdůležitější cíl*“. Integraci Československa do Evropského společenství vidí jako „*jedinou cestu, jak dlouhodobě stabilizovat naši celkovou politickou, ekonomickou a bezpečnostní situaci*“.⁸¹ Rozsah evropských témat v programu strany byl přesto omezený v obecných formulacích o potvrzení demokratizace a snahy vyvinout tržní hospodářství. ODS vnímala volby do České národní rady jako akt, pomocí kterého se může rozhodnout o dalším směřování Československa k demokracii. „*Právě teď se rozhoduje mezi svobodou demokratické společnosti a nesvobodou života v autoritativním státu*“.⁸² Pojetí voleb jako determinanty úspěšnosti probíhajícího transformačního procesu udalo tón celému volebnímu programu včetně pasáží, které se věnovaly evropskému integračnímu procesu. EU je zde pojímán jako jedno ze ztělesnění „západu“.

V programovém dokumentu se píše o tom, že se „*vracíme ze zaostalého rozhraní Evropy a Asie zpět na Západ, k němuž jsme po tisíciletí patřili*“. Cesta do Evropy je současně brána jako „*cesta domů, k vlastním demokratickým tradicím, jež se nejlépe ztělesnily ve dvacetileté existenci první Československé republiky*“. Hlavní cíl, který si v této situaci ODS klade, je provést naši společnost „*všemi úskalími polistopadového vývoje zpátky k demokracii a zpátky do Evropy*“.⁸³

Evropské téma je ve stranické soutěži využito, ale v poměrně obecné a euforické podobě, které se zásadně neliší od postojů ostatních demokratických stran v českém stranickém systému. O úspěšný návrat do Evropy usilovala i Česká sociální demokracie nebo KDU-ČSL. V této otázce panoval vyjma KSČM a SPR-RSČ⁸⁴ široký ideový konsenzus a evropská tematika se nestala faktorem ovlivňující stranickou soutěž. V zrcadle nutných reforem souvisejících s transformačním procesem bylo evropské téma pro politické strany „okrajovou“ (periphery) záležitostí.

81. Volební program ODS do PS ČR 1992. ods.cz [online]. 1992.

82. Volební program ODS do PS ČR 1992. cit. 81.

83. Volební program ODS do PS ČR 1992. cit. 81.

84. Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa

Jinou roli ovšem hraje „leadership“ a aktivita předsedy ODS Václava Klause v rétorickém euroskepticismu. Klaus nechápal „návratem do Evropy“ nutný vstup do západoevropských organizačních struktur, ale jako pouhý návrat do civilizačně-kulturního evropského kontextu, do kterého po staletí patříme.

Chápání EU jako ztělesnění tohoto návratu je podle Klause zjednodušením současnosti.⁸⁵ Evropská unie je totiž souborem velmi konkrétních politických a ekonomických smluv, které odrážejí reálné zájmy a vztahy státu v evropském prostoru. Z tohoto důvodu by mělo být členství založeno na racionálním zkoumání kladů, záporů, souvislostí a zájmů. Klaus se v první polovině 90. let začal profilovat charakteristicky euroskeptickými postoji kritizujícími po maastrichtskou EU jako přeregulovanou, neefektivní a zapomínající na své původní ekonomické poslání. Klaus věřil, že podepsáním Maastrichtské smlouvy se EU odchýlila od svého původního ekonomického cíle ve prospěch nerealistické politické ambice přetvořit federální unii v super-stát soutěžící s USA.

Projevuje se zde prvek, na který jsem upozornil na začátku této práce. Klaus si osvojil vysoce profilovanou neoliberální thatcherovsky euroskeptickou pozici.⁸⁶ V souladu s terminologií anglosaské neoliberální kritiky Evropské unie konstatuje, že je EU příliš byrokratická a propaguje ekonomický intervencionalismus. Odkaz na pozice britského konzervatismu nejsou náhodné. Klaus se jimi pro „svou“ ODS nechává přímo inspirovat. *„Byli jsme jím přímo ovlivněni (pozn. konzervativismem), byli jsme inspirováni thatcherovskou revolucí v britské politice před dvěma desetiletími.“*⁸⁷ Nicméně, a to je mnohem důležitější: kritika ze strany Václava Klause se v období asociačních vyjednávání s EU nezapojovala významným způsobem do politické kampaně ODS a nestala se součástí širších politických debat, které by mohly zpochybnit samotnou aspiraci na vstup do Unie. Z hlediska uvažování o euroskepticismu se jedná o významnou situaci. Předseda politické strany podtrhoval kritiku existujících evropských institucí, která je kombinována se souhlasem s integrací do těchto struktur v rámci oficiálního postoje strany.

85. KLAUS, Václav. Vážně o evropské integraci, 1999, s. 101-102

86. HANLEY, S., Embracing Europe, 2008, s 255

87. KLAUS, Václav. Současné problem a jejich konzervativní řešení, 1995, s. 43

Ve volbách do PS 1996 reaguje program ODS na tranzitivní období. V programu bylo uvedeno, že se ČR stala asociovaným členem EU „s *dobrymi vyhlídkami na plné členství s cílem co nejrychlejšího vstupu*“.⁸⁸ Postoje k evropské integraci rozpracovala ODS zejména v části programu „*Zahraniční politika*“, jež byla součástí kapitoly o pravomocích státu. ODS obecně charakterizovala evropskou integraci jako perspektivní proces.

Integrace občanům členských států Evropské unie zaručuje mír, stabilitu, bezpečnost, svobodu a hospodářskou prosperitu. Strana zdůraznila výhody členství a vyslovila „*odhodlání k provedení kroků, které by postavily ČR na úroveň rovného partnera členských států Unie*“.⁸⁹ Strana se přihlásila k rozšiřování Unie a její otevřenosti vůči ostatnímu světu, stejně tak k prohlubování vnitřního trhu uvnitř EU. Obecně pozitivně naladěný politický program ODS pro integrační projekt se v principu prolíná se skeptickým postojem jejího předsedy vůči současné trajektorii. Debatou, které se jako ekonom nemohl Klaus vyhnout, byla tematika společné měny (EMU). Podle Klause postrádalo zavedení eura objektivní ekonomické základy. Odlišný vývoj ekonomik a rozdílné ekonomické základy členských států Unie nemohly vytvořit optimální měnovou zónu. EU, politicky integrovaná v jeden super-stát založený na společné měně, je podle Klause a některých jeho stranických kolegů neschopná fungovat.⁹⁰

Evropská měnová unie podle něho není čistě ekonomický projekt, ale zřetelně politický. Potírá diverzitu ekonomik členských států a nutí je k unifikaci, která následně povede ke ztrátám v konkurenceschopnosti v globální ekonomice. Dojde k tomu, jakmile cestou unifikace ztratí evropské ekonomiky svou jedinečnost. Evropa jako kontinent je založena na odlišných entitách. Přirozená absence společné identity, která by měla být politicky zásadní k podpoře redistributivní politiky mezi chudými a bohatými regiony, povede k transferu k regionům a ekonomickým strukturám západních zemí. Zrušení národních měn by mohlo vést k cyklu zaostalosti. Pozice strany k EMU v ČR se v současné době (2012) zdají být svým rozsahem pro ODS „zásadní, (core), politickým tématem na který není oficiální stanovisko strany momentálně schopno přistoupit. Společnou evropskou měnu stále odsouvá do neznáma a neuvažuje nad jejím nejbližším zavedením. Tematika EMU přináší jeden ze zásadních prvků, které ovlivňují stranický euroskepticismus v ODS.

88. Volební program ODS do PS ČR 1996. ods.cz [online]. 1996.

89. Volební program ODS do PS ČR 1998. ods.cz [online]. 1998.

90. KLAUS, Václav. Evropská měnová unie a její systémové a fiskální souvislosti. 1996, s. 56-62

Národní stát by podle Klause měl být základním kamenem evropské integrace jako přirozený produkt lidského vývoje a garantem demokratické stability. Tlak směrem k politické integraci EU limituje národní suverenitu. Klaus tvrdil, že EU ignoruje historickou odlišnost východní a střední Evropy, kterým v jejich historii dominovaly supranacionální struktury importované silnými mocnostmi.⁹¹ Zmiňované historické zkušenosti zemí východní Evropy jsou prý elitami EU přehlíženy. Václav Klaus podezívá evropské elity, že východní rozšíření pojmají jako produkt zisků a ztrát a pomíjejí tak širší kolektivní aspekty rozšíření, zejména skutečnost, že východoevropské státy (zejména státy střední Evropy) se do Evropy pouze vrací po nechtěném odloučení.

Euroskeptické postoje předsedy Občanských demokratů však neovlivnily v evropských otázkách stranickou politickou soutěž. Klausovo „leadership“ euroskepticismu se projevilo uvnitř strany v položení základů pro vytváření názorových proudů, které se ve straně objevily v pozdějším období. V programatice ODS, ale i jiných politických stran, byly evropské otázky „okrajovým“ (periphery) tématem, jelikož léta 1991 až 1998 byla charakteristická sdíleným souhlasem napříč spektrem o co nejrychlejším vstupu do EU. Unifikujícím faktorem pro demokratické strany v českém parlamentu (ODS, ODA, US, KDU-ČSL, ČSSD) byla opozice vůči anti-evropanství, populismu a krajní pravici představované SPR-RSČ. Strany, které byly jinak rozdělené nad ekonomickými tématy a sociální politikou, dokázaly reflektovat význam české integrace do EU. Pravicový euroskepticismus v zemích střední Evropy (zejména v případě ODS) není rozhodně ovlivněn očekáváním a zájmy jejího elektorátu.⁹² Pravicoví voliči v tomto regionu byli naopak mnohem více proevropští než v západních zemích. Podle agentury Stem a jejího průzkumu z roku 2003 se jasná většina pravicových voličů vyslovila ve prospěch přistoupení k EU.⁹³ Z uvedených empirických příkladů v podobě rozeznatelných stranických postojů vyplývá, že ODS nebyla proti EU a priori a stavěla se k evropskému integračnímu procesu pozitivně.

91. Zde jsou míněny historické souvislosti. Od roku 1526 (potažmo 1621) České země součástí Habsburské říše. Období 1939–1945 nacistická okupace, zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Poslední historická reminiscence s negativními důsledky (společenskými, ekonomickými, politickými) byla čtyřicet let trvající komunistická nadvláda opírající se o Sovětský svaz (1948–1989).

92. HANLEY, S., cit. 86, s. 261

93. Eurobarometr 64. Národní zpráva ČR [online]. 2005.

Apelem na liberálně-ekonomickou a mezivládní formu evropské integrace, která se po Maastrichtské smlouvě začala ubírat k více supranacionálnímu modelu, došlo za přispění oficiálních stanovisek předsedy strany Václava Klause k tomu, že strana vyjadřovala skepsi vůči tehdejšímu vývoji a trajektorii EU. Podle Taggartovy a Szczerbiakovy typologie lze stranu v tomto časovém úseku zařadit do kategorie „měkkého“ euroskepticismu.

7.4 Druhé období „Opoziční radikalizace“

Počátečním bodem druhého zkoumaného období je přechod strany do opozice. Časový úsek je ohraničen událostmi, které předznamenaly turbulence na české politické scéně. Pod vlivem skandálu spojeného s financováním strany se na konci roku 1997 rozpadla vládní koalice ODS, ODA a KDU-ČSL a následovala úřednická vláda Josefa Tošovského, která působila až do předčasných voleb konaných 19. června 1998. Jednalo se o první úřednický kabinet v historii samostatné České republiky. Podstatné pro ODS bylo, že její pozice, kdy udávala tempo českému transformačnímu procesu, byla po téměř sedmi letech u konce. Po prohraných volbách ztrácí rozhodující vliv na asociační procesy spojené s avizovaným přistoupením do EU. Pro období následujících čtyř let do roku 2002 je stranický systém poznamenán opoziční smlouvou. Ta v sobě zahrnovala rozdělení stranických funkcí mezi protagonisty paktu, ODS a ČSSD, zejména ve formě kontrolních výborů.⁹⁴ Uzavřený pakt ovšem nezabránil vyklízení dominantních pozic ODS a na přelomu 21. století přebrala otěže ve vyjednávání o přistoupení k EU Česká strana sociálně demokratická.

V ODS nastala radikalizace postojů k Evropské unii, která ve své nejsilnější formě trvala až do odstoupení Václava Klause z předsednického postu v roce 2002. Součástí kapitoly bude možné vysvětlení prohloubení euroskeptických postojů ODS v uvedeném období. Navzdory mnohem vyšší intenzitě skeptických postojů chci poukázat na to, že v rámci zvolené typologie lze stranu stále řadit do „měkké“ kategorie euroskeptických stranických postojů. Stejně jako v předešlé části začnu empirickou metodou analyzovat programovou stránku ODS týkající se evropských témat ve vytčeném časovém rozmezí.

94. Znění opoziční smlouvy. zprávy. idnes [online]. 2000.

Ve volbách do PS v roce 1998 nesl program strany název „*Hlavu vzhůru*“ a reagoval spíše na vnitropolitický vývoj na přelomu let 1997 a 1998 a rozštěpení ODS. Evropská tematika se koncentrovala na část kapitoly „*Hájíme národní zájem*“, což byl souhrn názorů na zahraniční politiku. ODS konkretizovala vlastní představu o podobě Evropské unie, kdy podle volebního programu byla cílem „*Evropa národů, založená na svobodném trhu, na partnerství, otevřené soutěži, ochraně stability a prosperity*“.⁹⁵ Kritizovala evropský model sociálního státu (welfare-state) a odmítla „rozpuštění“ ČR v nadnárodních strukturách. Představovala liberálně-ekonomickou vizi EU a implicitně se přihlásila k mezivládnímu integračnímu paradigmatu.

Volební program (název *Volební desatero*) z roku 2002 věnuje evropské problematice část „*ODS volí národní zájmy*“. Strana navázala na dlouhodoběji formulovaný postoj k evropské integraci. Je zde patrná programová konzistence v rámci obecných tvrzení týkajících se Evropské unie. Podrobněji strana formulovala podmínky, za kterých by se měla ČR stát členem EU. Navzdory kritice v souvislosti se vstupem do EU zmínila ODS blízkost „*mimořádně citlivého okamžiku českých dějin*“⁹⁶ v „Manifestu českého eurorealismu“, který se stal nejučenějším dokumentem v českém politickém prostředí v odpovědi na evropskou integraci. Strana v Manifestu odmítla EU jako superstát eurofederalistů a posilování pravomocí Komise nebo Evropského parlamentu. Období je doprovázeno použitím vyhraněnější rétoriky proti federalistickým tendencím a směřování k politické unii. Je zde zřejmý nesoulad s tehdejší trajektorií EU.

Strana v Manifestu představila alternativy, pokud by ČR nevstoupila do Unie. V takovém případě by se směřování země ubíralo k mezinárodním ekonomickým organizacím.⁹⁷ Zároveň strana vyjádřila vlastní představu o hlasování v Evropské radě (kritika kvalifikovaného hlasování v Radě EU). Dokument upozorňuje, že se z EU stává centralistický útvar řízený rozsáhlou regulační politikou. Je zde zmiňováno, že se strana podílela na založení nové konzervativní frakce ECGR v Evropském parlamentu. Tématy, kterým by se chtěla ODS na půdě EU zabývat, jsou zejména pokřivené a nedostatečně demokratické mechanismy, sklony k obchodnímu protekcionismu, nákladná zemědělská politika, demografický útlum a legální i nelegální migrace.

95. Volební program ODS do PS ČR 1998. cit. 89.

96. Volební program ODS do PS ČR 2002. ods.cz [online]. 2002

97. ČR mimo EU: In Manifest českého eurorealismu. ods.cz [online]. 2001.

Společně s tím představuje svou roli v procesu evropské integrace: „*ODS musí být reformní silou, která dokáže formulovat a v rámci možností také prosazovat alternativní vizi EU k dnes dominantnímu EU federalismu*“.⁹⁸ ODS vyjmenovala úskalí evropského integračního procesu a vyvozuje z nich možné predikce a závěry. Je podotýkáno, že dnešní evropské a ekonomické problémy jsou následkem konstruktivistických prvků samotné evropské integrace. Kritizovala byrokratické procesy a zásahy do procesů volného trhu. Jednotný trh je podle ODS „*svázán desítkami stránek předpisů stále se rozrůstajícího komunitárního práva*“. Komunitární právo je podle ODS „*z velké části produktem především nejrůznějších lobbistických a korporativistických tlaků (...) jde o protekcionistickou zbraň na ochranu evropského trhu před vnější konkurencí*“.⁹⁹ Argumentace v základních obrysech kopíruje Klausovu rétoriku z průběhu 90. let, kdy kritizoval sebe zájem Evropské unie nerespektující ekonomickou a kulturní diverzitu evropských národů. V programových stránkách ODS vyžaduje návrat ke kořenům jednotného tržního prostoru bez bariér, ve formě volného pohybu osob, zboží a kapitálu pro mezinárodní spolupráci. Představu o směřování do budoucna vidí v podobě, ve které byla EU před „maastrichtem“ a v návratu ke kořenům samotné Unie jako mezivládního modelu upřednostňujícího rovnocennou spolupráci členských států na multilaterálním základě.

Občanští demokraté se ve vymezeném časové období, kdy byli opoziční stranou, zaměřili na kritiku vládní ČSSD a jí vyjednaných podmínek vstupu do EU. Jedním z důvodů zesílení skeptické rétoriky a prohloubení euroskeptických postojů může být jednak blížící se referendum o přistoupení do EU, se kterým souvisí mobilizace občanů. Jako druhý významný aspekt může být vnímán strategicko-taktický kalkul spojený s přechodem do opozice. Zmínil jsem se o určité ideologické nevyhraněnosti středoevropských pravicových stran. Vzhledem k tomu, že strana byla situována v opozičním spektru, šlo v případě ODS o snahu mobilizovat nový voličský potenciál právě na základě ideologicko-národoveckého akcentu. Jedním z příkladů jsou Benešovy dekrety. V roce 2002 byla Parlamentem ČR přijata jednomyslná rezoluce o nedotknutelnosti Benešových dekretů. Následně došlo i k jejich potvrzení v Evropském parlamentu.

98. ZAHRADIL, J (ed.), cit. 59.

99. Evropská unie: aktuální stav, budoucí trendy. In Manifest českého eurorealismu. ods.cz [online].

Ačkoliv byla evropská témata reflektována, tak jejich prosazení bylo determinováno snahou o nárůst voličské základny. Došlo k tomu v případě parlamentních voleb v roce 2002 a referenda o přistoupení k EU v roce 2003. Václav Klaus v době zesílení euroskeptických pozic před vstupem do EU upozornil, že se mají upřednostnit kvalitní pravidla a podmínky spíše než trvat na rychlém rozšíření a předčasném vstupu. Tato výtka byla učiněna s opačným postojem než v počátcích 90. let, kdy Klaus posílen představou o výjimečnosti českých ekonomických reforem naopak požadoval vstup do EU co nejrychlejší. Charakteristickým výrokiem popisujícím Klausův vztah k českému členství v Unii představuje vyjádření, že „*pro nás (ČR) členství v EU nemá alternativu, ale že jde o manželství z rozumu, nikoliv z lásky*“.¹⁰⁰

Ačkoliv došlo k proměně a prohloubení evropské tematiky v programatice strany, stále se nejednalo o „zásadní“ (core) politické téma. Stranickou soutěž mohlo evropské téma ovlivnit pouze částečně, a to vzhledem k většinovému názoru společnosti o vhodnosti přistoupení do EU. Uvedl jsem, že to jsou právě pravicoví voliči, kteří nejvíce podporují členství v EU. Euroskepticismus ODS je rámován představami o tom, jaká by EU neměla být a jakou trajektorií by se neměla vydávat. Bylo tak činěno bez obsáhlejších alternativ budoucího vývoje Evropské unie (nehledě na podle mého názoru dobře propracovaný Manifest českého eurorealismu). Obsahovým průřezem programatiky a stanovisek předsedy strany jsem dospěl k názoru, že rozsah evropských témat včleněných do programu ODS kopírovala: a) ekonomicko-liberální diskusi, která byla patrná v pravo-levé dimenzi domácího politického diskurzu, b) snahu o uchopení širšího voličského potenciálu a konstituování ideologických pozic strany v době opozice. Na základě těchto zjištění se domnívám, že evropské téma bylo svým rozsahem stále na „okraji“ (periphery) mpolitického zájmu a evropská rétorika kopírovala vesměs domácí politickou debatu.

Z hlediska typologie stranického euroskepticismu se podle mého názoru ve zkoumaném období stále jednalo o pozice „měkkého“ euroskepticismu. Vzhledem k tomu, že se poprvé mluvilo o tom, že za určitých okolností nemusí ČR do EU vstoupit, S. Hanley viděl pozice ODS v roce 1999 jako přibližující se „tvrdé“ formě euroskepticismu.¹⁰¹ Když se ale v Manifestu českého eurorealismu mluvilo o alternativách české neúčasti na projektu EU, tak to nutně neznamenalo odmítnutí evropské integrace v „principu“, ale bylo to pouze projevem nesouhlasu s tehdejší trajektorií evropské integrace.

100. KLAUS, Václav. Zbytečné hrátky kolem referenda. 2003, s. 174-176

101. HANLEY, S., cit. 86, s. 258-259

Přestože byla radikalizace euroskeptických postojů doprovázena ideologickými faktory v obavě o ztrátu národní suverenity byl euroskepticismus v období opozice ODS konstruován strategickým kalkulem oslovit širší spektrum voličů. Převážně ideologické téma Benešových dekretů použité ve volební kampani v roce 2002 mohlo potencionálně oslovit dotčené vlastníky majetků, vyvlastněných po druhé světové válce nebo nacionálně laděné voliče. Příčinný faktor radikalizace evropského tématu je možné spatřit ve snaze upevnit ideologické pozice strany na základě národně vlastenecké rétoriky. Ve zkoumaném časovém rozmezí nebyly euroskeptické pozice odpovědí na požadavky určité skupiny voličů a jejich preferencí, ale mnohem pravděpodobněji snahou takové spektrum voličů nalézt. Euroskeptický postoj byl ovšem potencionálním ohrožením při hledání koaličního partnera. Strana zesíleným euroskepticismem podkopávala svůj vlastní koaliční potenciál.

8 Závěr

V práci jsem se pokusil o koncepci pojmu euroskepticismus a jeho zasazení do konkrétní teorie relevantní pro politologické bádání. V kapitole 4 jsem došel k závěru, že vhodným aktérem pro výzkum jsou politické strany. Politické strany představují klíčového hybatele domácích i evropských stranických procesů. Na základě těchto zjištění jsem směřoval zájem k vyložení teorie stranicky založeného euroskepticismu. Vyložil jsem determinanty vysvětlující skepsi vůči Evropské unii, které se vytvářejí v národním politickém systému a soutěži politických stran.

Pokusil jsem se zachytit vývoj teorie a podrobit ji kritickému zkoumání. Ačkoliv zmíněné teorie nejsou v politologickém výzkumu ojedinělé a dalo bych se jich nalézt více, představil jsem podle mého názoru dvě hlavní a nejužitečnější koncepce. Představená Taggertova a Szczerbiakova teorie, která se vyvíjela souběžně s prohlubováním integračního procesu Evropské unie, nemá být tou jedinou správnou už vůbec ne s normativní aspirací. Vybral jsem si ji, jelikož vývoj teorie představuje významný koncept, na jehož základě staví další teoretické práce. Zejména se domnívám, že použitá teorie v sobě vymezuje předpoklad, že jakákoliv široce založená konceptualizace s sebou přináší řadu nepřesností.

To bylo patrné na příkladu typologie Kopeckého a Muddeho, kteří vytvořili obsáhlé kategorie, kam začleňují politické strany podle detailně rozpracovaných stranických postojů. Jimi detailně definované kategorie však vyžadují velké množství dat. Rozlišují jednotlivé kategorie na základě pozitivních nebo negativních postojů k evropské integraci v jejím samotném „principu“ a dále postojů vyjadřujících podporu nebo opozici vůči současné trajektorii EU. Naznačují možné pohyby v čtyřstranném prostoru. Podle autorů jsou možné vertikální pohyby, uvádějí možné posuny z pozice „euroentuziastů“ směrem k „europesimistům“ a naopak.¹⁰² Podle tvrzení, o nemožnosti pohybu horizontálním směrem od „europragmatických“ k „eurodomitačům“ řadí ODS mezi skupinu „euroskeptiků“. To znamená, že podporují integraci, ale odmítají dnešní trajektorii EU. To se shoduje se závěrem mé práce a sice, že ODS principiálně podporuje evropskou integraci, ale odmítá současný vývoj ztělesněný Evropskou unií.

102. KOPECKÝ, P., cit. 53, s. 319.

Celkově ovšem považuji za přínosnější dojít k tomuto závěru pomocí Taggertovi a Szczerbiakovi posledně představené typologie rozčlenění „měkkých“ a „tvrdých“ euroskeptických postojů. V samotné definici „měkkého“ euroskepticismu lze identifikovat postoje ODS k evropské problematice. V první části definice je uvedeno: *„kde není principiální námitka k evropskému integračnímu projektu ve formě přenosu moci na supranacionální těleso představující EU“*. Definice se zaměřila na stranické postoje k transferu pravomocí směrem k EU. Jelikož jsem poukázal na fakt, že občanští demokraté byli ve zkoumaném období pozitivně naladěni evropské integraci v „principu“, bylo samozřejmé, že akceptují určité omezení suverenity a předání pravomocí do Bruselu.

Pokud by tuto skutečnost neakceptovali během asociačních vyjednávání, znamenalo by to, že jsou proti samotnému členství České republiky v Evropské unii. Přístupová vyjednávání by pravděpodobně ani nemusela začít. Za takového předpokladu by se postoje strany blížily k „tvrdé“ euroskeptické poloze. Tento přístup nebyl na základě provedené empirické analýzy patrný. Uvedl jsem, že stranické pozice ODS nejprve v úvodu 90. let aspirovaly na co nejrychlejší možný vstup do EU. Zatím co na konci století, pod vlivem událostí, straníční představitelé připouští myšlenku, že než přistoupení uspěchat, tak je vhodnější přistoupit později za lépe vyjednaných podmínek. Události ovlivňující zmíněný posun v stranických preferencích byly zapříčiněny: a) vleklým vyjednávacím procesem s EU, které způsobilo určité vystřízlivění z euforického momentu oddělení se od komunistické minulosti a nastartování ekonomických reforem, b) ústupem od vládních pozic a přechodem do opozice, který zvýšil nutnost získat a zaujmout nové voliče. Stejně tak snahou upevnit stranické ideologické pozice. Tento pokus se uskutečnil prostřednictvím nacionálně laděné rétoriky.

Druhá část použité definice nám říká, že: *„je zde opozice k současné nebo budoucí trajektorii založené na dalším rozšiřování kompetencí EU“*. Zmíněná věta podle mého názoru plně vystihuje pozice strany do současnosti. Napříč všemi uvedenými stranickými programy je zmiňováno, že ODS odmítá jakýkoliv další transfer pravomocí směrem do Bruselu. Je to patrné zejména v oblasti ekonomické a ve fiskálním sektoru, který kopíruje liberálně ekonomické zaměření strany. Poznamenal jsem, že v tomto ohledu byla vzorem ODS britská Konzervativní strana. Podle mého mínění se programatika obou stran v evropských a ekonomických záležitostech v mnohém sblížuje.

Komparativní analýza obou stran však nebyla součástí této práce a ani zkoumání tohoto aspektu neaspiruji. V práci jsem pouze zaznamenal dílčí shody v euroskeptických postojích. Ideologická spřízněnost obou stran je patrná ze spolupráce v Evropském parlamentu a ze společného založení politické frakce Evropských konzervativců a reformní skupiny. Zmínil jsem, že v současnosti probíhá aktivní kooperace nejvyšších představitelů státu v oblasti prosazování liberálně tržních reforem na půdě Evropské rady. Z představené empirické analýzy je možné usoudit, že i tuto druhou část definice „měkkého“ euroskepticismu ODS splňuje.

Pokusil jsem se zároveň analyzovat hloubku a příčiny euroskeptických postojů. Použitá definice nám umožňuje na základě doložených údajů sledovat hloubku nebo míru euroskepticismu. Při pokusu určit hloubku euroskeptických postojů v případě ODS se ve zkoumaném období ukázala částečná proměnlivost programu, Posun v preferencích strany směrem k radikalizaci tématu, až po umírněnější a pragmatické postoje po nástupu Mirka Topolánka do předsednického křesla v roce 2002. Uvedené faktory jsou patrné ve třech definovaných časových obdobích, přičemž první dvě: „Návrat do Evropy“ a „Opoziční radikalizace“ jsem detailně analyzoval.

Analyzovat i třetí období, které jsem nazval „Frakčním euroskepticismus“ jsem se nepokusil, protože představuje empirický problém. Po úspěšném referendu¹⁰³ o přistoupení do EU a odstoupení předsedy strany Václava Klause nastolila strana pragmatictější pozice vůči Evropské unii. Pro tento posun byly příhodné tři události: a) ODS se znovu stává vládní stranou, navíc tvořenou koalicí stran, které jsou ve své principu pro-integrační. V takovém případě bylo uvedeno, že pozice strany se v euroskeptických postojích zmírňují, b) ČR se stala plným členem EU a tudíž pro ni bylo výhodné kooperovat jako plnohodnotný partner. c) Událost jako bylo předsednictví Radě EU, si vyžadovalo umírněnější rétoriku a koncentraci na agendu vyplývající z předsednické pozice. Odmítavé pozice k Lisabonské smlouvě naopak prohloubily vnitřní štěpení ve straně na klausovské konzervativní křídlo a pragmatictější část politiků, kteří chtěli v EU participovat rovným dílem. Toto frakční dělení je obtížné analyzovat, jelikož nepředstavuje věrohodná stanoviska strany, která jsou pro identifikaci stranicky založeného euroskepticismu nutná.

103. ANO (77.33%) .Výsledky referenda o přistoupení ČR k EU. volby.cz [online]. 2003.

Na výše uvedeném jsem potvrdil platnost mé hypotézy ve znění: „*Na základě teoretického vymezení existence stranicky založeného euroskepticismu, jsem poukázal, že ho lze za pomoci vytyčených faktorů měřit a aplikovat i na případ Občanské demokratické strany. Přenesením zjištěných hodnot na případovou studii jsem se pokusil obhájit faktory, které zapříčinily euroskeptické formování stranického postoje*“.

9 Seznam použité literatury

Primární zdroje

AYLOTT, Nicholas. Softer but Strong: Euroscepticism and Party Politics in Sweden. In SZCZERBIAK (ed.). *Opposing Europe?: the comparative party politics of Euroscepticism*. New York: Oxford University Press, 2008. s. 181-199. ISBN 019925835X2.

BALÍK, Stanislav. *Občanská demokratická strana a česká politika: ODS v českém politickém systému v letech 1991-2006*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006, 327 s. ISBN 80-732-5079-9.

BAKER, David, GAMBLE, Andrew (ed.). Euroscepticism in the British Party System: A Source of Fascination Perplexity, and Sometimes Frustration. In SZCZERBIAK (ed.). *Opposing Europe?: the comparative party politics of Euroscepticism*. New York: Oxford University Press, 2008. s. 93-116 ISBN 019925835X2.

BENEDETTO, Giacomo. Explaining the Failure of Euroscepticism in the European Parliament. In SZCZERBIAK (ed.). *Opposing Europe?: the comparative party politics of Euroscepticism*. New York: Oxford University Press, 2008, 2 v. s. 127- 148 ISBN 019925835X2.

FALLEND, Franz. Euroscepticism in Austrian Political Parties: Ideologically Rooted or Strategically Motivated? In SZCZERBIAK (ed.). *Opposing Europe?: the comparative party politics of Euroscepticism*. New York: Oxford University Press, 2008. s. 201-220 ISBN 019925835X2.

HANLEY, Sean. Embracing Europe, Opposing EU-rope? Party-based euroscepticism in the Czech Republic. In SZCZERBIAK (ed.). *Opposing Europe?: the comparative party politics of Euroscepticism*. New York: Oxford University Press, 2008. s. 243-262. ISBN 019925835X2.

HENDERSON, Karen. Exceptionalism or Convergence? Euroscepticism and Party Systems in Central and Eastern Europe. In SZCZERBIAK (ed.). *Opposing Europe?: the comparative party politics of Euroscepticism*. New York: Oxford University Press, 2008, 2 v. s. 103-125 ISBN 019925835X2.

HUGHES, James, GWENDOLYN, Sasse (ed.). How Deep Is the Wider Europe? Elites, Europeanization, and Euroscepticism in the CEECs. In SZCZERBIAK (ed.). *Opposing Europe?: the comparative party politics of Euroscepticism*. New York: Oxford University Press, 2008, 2 v. s. 181-205 ISBN 019925835X2.

KLAUS, Václav. Současné problémy a jejich konzervativní řešení: pohled z ČR. In KLAUS, Václav. *Evropa Václava Klause*. V Knižním klubu vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2004. s. 40-48 ISBN 80-242-1239-0.

KLAUS, Václav. Vážně o evropské integraci. In KLAUS, Václav. *Evropa Václava Klause*. V Knižním klubu vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2004. s. 99-103 ISBN 80-242-1239-0.

KLAUS, Václav. Evropská měnová unie a její systémové a fiskální souvislosti je nelegitimní zamlžovat problémy. In KLAUS, Václav. *Evropa Václava Klause*. V Knižním klubu vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2004. s. 56-63 ISBN 80-242-1239-0.

KLAUS, Václav. Zbytečné hrátky kolem referenda. In KLAUS, Václav. *Evropa Václava Klause*. V Knižním klubu vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2004. s. 174-176 ISBN 80-242-1239-0.

LECONTE, Cécile. *Understanding euroscepticism*. New York: Palgrave Macmillan, 2010, xi, 307 p. ISBN 02-302-2806-2.

PŠEJA, Pavel. *Stranický systém České republiky: politické strany a jejich vývoj 1989-1998*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, 203 s. Srovnávací politologie, sv. č. 1. ISBN 80-732-5069-1.

SZCZERBIAK, A; TAGGART P. Theorizing party-based Euroscepticism: Problems of definition, measurement and causality. In SZCZERBIAK, Aleks; TAGGART, Paul. *Opposing Europe?: the comparative party politics of Euroscepticism*. New York: Oxford University Press, 2008, 2 v. s. 238-260 ISBN 019925835X2.

Sekundární literatura

LEŠKOVÁ, Eva, PALOVSKÝ T. a STANKOV. D. *Euroskepticismus a země střední a východní Evropy*. 1. vyd. 2006, Editor Vlastimil Havlík, Petr Kaniok. Brno: Masarykova univerzita.

LIJPHART, Arend. The Westminster model of Democracy. In. Lijphart, A., *Patterns of democracy: government forms and performance in thirty-six countries*. New Haven: Yale University Press, 1999, s. 9-30. ISBN 03-000-7893-5.

SARTORI, Giovanni. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. 1. vyd. Překlad Jiří Kohoutek, Petr Tomáš. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, 466 s. Klasikové společenských věd. ISBN 80-732-5062-4.

Primární internetové zdroje

Český a britský premiér prosazují jednotný trh EU. *petr-necas.cz* [online]. Březen 2012. Dostupné z: <http://www.petr-necas.cz/aktualita/cesky-a-britsky-premier-prosazuji-jednotny-trh-eu> [cit. 15. 6. 2012].

ČR mimo EU: Alternativy, náhradní a jiná řešení. In Manifest českého eurorealismu. *ods.cz* [online]. 2001, Kap. 4. Dostupné z: <http://www.ods.cz/docs/dokumenty/zahradil-manifest.pdf> [cit. 23. 6. 2012].

Dhr Prof.dr. KOPECKÝ, Petr. *Universiteit Leiden* [online]. Dostupné z: http://zoekopnaam.leidenuniv.nl/index.php?cls=show&mthd=show_data&cn=bTIwMDEwMTA5&language=en&type=staff [cit. 14. 6. 2012].

Evropská unie: aktuální stav budoucí trendy: některá úzká místa. EU. In Manifest českého eurorealismu. *ods.cz* [online]. 2001, Dostupné z: <http://www.ods.cz/docs/dokumenty/zahradil-manifest.pdf> [cit. 23. 6. 2012].

HANLEY, Sean., Party Institutionalisation and Centre-Right Euroscepticism in East Central Europe: the Case of the Civic Democratic Party in the Czech Republic. *Academia.edu* [online] Březen 2002, Dostupné z: [http://ucl.academia.edu/SeanHanley/Papers/208759/Party_Institutionalisation_and_Centre Right_Euroscepticism_In_East_Central_Europe_the_Case_of_the_Civic_Democratic_Party_In_the_Czech_Republic](http://ucl.academia.edu/SeanHanley/Papers/208759/Party_Institutionalisation_and_Centre_Right_Euroscepticism_In_East_Central_Europe_the_Case_of_the_Civic_Democratic_Party_In_the_Czech_Republic) [cit. 18. 6. 2012]

KOPECKY, Petr; MUDDE Cas. The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe. *European Union Politics* [online]. Leden 2002, vol. 3, s. 297–326. Dostupný z: http://works.bepress.com/cas_mudde/7/ [cit. 16. 6. 2012] ISSN 1465-1165.

MARKS, Gary; WILSON. J. Carole. The Past in the Present: A Cleavage Theory of Party Response to European Integration. *British Journal of Political Science* [online]. 2000, s. 433–459. Dostupné z: <http://cde.usal.es/master/practicas/Sistemas%20de%20partidos/Marks%20et%20al%20BJPS%202000.pdf> [cit. 16. 7. 2012].

Prof. TAGGART, Paul. *University of Sussex* [online]. Dostupné z: <http://www.sussex.ac.uk/profiles/2609> [cit. 13. 6. 2012].

Prof. SZCZERBIAK, Aleks. *University of Sussex* [online]. Dostupné z: <http://www.sussex.ac.uk/profiles/102973> [cit. 13. 6. 2012].

Phd. MUDDE, Cas. *University of Georgia* [online]. Dostupné z: <http://spia.uga.edu/> [cit. 18. 6. 2012].

SITTER, Nick. Opposing Europe: Euroscepticism, opposition and party competition. *Sussex European Institute: SEI Working Paper No 56* [online]. Říjen 2002, Dostupné z: <http://www.sussex.ac.uk/sei/research/europeanpartieselectionsreferendumsnetwork/epernworkingpapers> [cit. 17. 6. 2012] ISSN 1350-4649

SZCZERBIAK, Aleks; TAGGART P. Parties, Positions and Europe: Euroscepticism the EU Candidate States and Eastern Europe. *Sussex European Institute: SEI Working Paper No 46* [online]. Květen 2001, Dostupný z: <http://www.sussex.ac.uk/sei/research/europeanpartieselectionsreferendumsnetwork/epernworkingpapers>. [cit. 13. 6. 2012] ISSN 1350-4649.

SZCZERBIAK, Aleks; TAGGART P. The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States. *Sussex European Institute: SEI Working Paper No 51* [online]. Duben 2002, Dostupný z: <http://www.sussex.ac.uk/sei/research/europeanpartieselectionsreferendumsnetwork/epernworkingpapers>. [cit. 13. 6. 2012] ISSN 1350-4649.

Volební program ODS do PS ČR 1992. *ods.cz* [online]. 1992. Dostupné z: http://www.ods.cz/docs/programy/program_1992.pdf [cit. 20. 6. 2012].

Volební program ODS do PS ČR 1996. *ods.cz* [online]. 1996. Dostupné z: http://www.ods.cz/docs/programy/program_1996.pdf [cit. 20. 6. 2012].

Volební program ODS do PS ČR 1998. *ods.cz* [online]. 1998. Dostupné z: http://www.ods.cz/docs/programy/program_1998.pdf [cit. 20. 6. 2012].

Volební program ODS do PS ČR 2002. *ods.cz* [online]. 2002. Dostupné z: http://www.ods.cz/docs/programy/program_2002.pdf [cit. 20. 6. 2012]

Sekundární internetové zdroje

Brief history of the ECR Group. *European Conservatives and Reformists Group* [online]. Dostupné z: http://ecrgroup.eu/?page_id=954 [cit. 15. 6. 2012].

Eurobarometr 64. *Národní zpráva ČR* [online]. 2005. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb64/eb64_cs_nat.pdf [cit. 18. 6. 2012].

Politický program Conservative party. *Conservatives official web site: foreign affairs* [online]. Dostupné z: http://www.conservatives.com/Policy/Where_we_stand/Foreign_Affairs.aspx [cit. 12. 6. 2012]

RADAELLI, M. Claudio. The europeanization of Public policy. In FEATHERSTONE, K. and RADAELLI C. *The politics of europeanization* [online]. 2003, Dostupné z: <http://dl1.cuni.cz/course/view.php?id=1012.30> [19. 6. 2012].

Smlouva o stabilitě, koordinaci a řízení v hospodářské a měnové unii. *vlada.cz* [online]. Leden 2012, Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/tiskove-zpravy/_SMLOUVA-O-STABILITE--KOORDINACI-A-RIZENI---neoficialni-preklad__1.pdf [cit. 16. 6. 2012].

The sovereignty clause. *Parliament UK: Publications a records* [online]. Prosinec 2010. Dostupné z: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201011/cmselect/cmeuleg/633/63306.htm> [12. 6. 2012].

Volební výsledky 1992. *volby.cz* [online]. 1992, Dostupné z: <http://www.volby.cz/pls/cnr1992/u4> [cit. 19. 6. 2012]

Výsledky referenda o přistoupení ČR k EU. *volby.cz* [online]. 2003, Dostupné z: <http://www.volby.cz/pls/ref2003/re?xjazyk=CZ> [cit. 24. 6. 2012].

Publicistické internetové zdroje

Benešovy dekrety jsou součástí právního řádu. *týden.cz* [online]. Březen 2010, Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/politika/benesovy-dekrety-jsou-soucasti-pravniho-radu_161073.html [cit. 17. 6. 2012].

Eurocrat. *Macmillan Dictionary* [online]. Macmillan publishers limited 2009-2012. Dostupný z: <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/Eurocrat> [cit. 11. 6. 2012].

Evropě to osladíme: oznámili Topolánek s Vondrou. *týden.cz* [online]. Zář 2008, Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/media/reklama/evrope-to-osladime-oznamili-topolanek-s-vondrou_78818.html [21. 6. 2012]

Moral relativism. *Stanford encyclopedia of philosophy* [online]. Prosinec 2008, Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/moral-relativism/> [cit. 10. 6. 2012]

SHIPMAN, T. Tory eurosceptics win battle over UK sovereignty clause. *dailymail.co.uk* [online]. Leden 2011. Dostupné z: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1346297/Tory-eurosceptics-win-battle-UK-sovereignty-clause.html> [cit. 8. 6. 2012].

Thatcher's Bruges speech. *British Broadcasting Corporation* [online]. Únor 2000, Dostupné z: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_politics/653550.stm [cit. 11. 6. 2012].

Vláda Mirka Topolánka padla: rebelové ji potopili. *týden.cz* [online]. Březen 2009, Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/politika/vlada-mirka-topolanka-padla-rebelove-ji-potopili_111496.html [cit. 18. 6. 2012].

Znění Opoziční smlouva. *zprávy. Idnes* [online]. Leden 2000, Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/plne-zneni-dodatku-opozicni-smlouvy-mezi-ods-a-cssd-fhq-/domaci.aspx?c=A000126133255domaci_lsd [cit. 19. 6. 2012].